
Ulvarna i gränslandet

Fyra blekingska
runstenar i social
kontext

Antonia Hellstam ARKM02
Institutionen för arkeologi och
antikens historia
Lunds universitet
Handledare: Kristina Jennbert
HT 2014

Vy från Ryssberget mot Listerlandet. Foto: Antonia Hellstam 2014

Abstract

Four runic, Proto-Nordic inscriptions in the province of Blekinge have long attracted attention because of their similarities and because of the proper, alliterating names occurring in three of them. This paper means to explore the social context of these four rune stones and the possibilities of finding evidence for an élite clan or family living in the vicinity of the rune stones during the 6th-7th centuries, by analyzing the proper names of the inscriptions and their animal symbolism, place names, archaeological findings and the landscape surrounding the rune stones. The result confirms the existence of such a powerful family, although another type of social relationship may also be possible. The fourth inscription, including no proper name, is not necessarily written by a member of the same family, but is seemingly of the same tradition.

Key words: Blekinge, Proto-Nordic, runic inscriptions, élite, warrior, animal symbolism

Ett stort tack till min handledare, Kristina Jennbert, som bistått med goda råd, tips och inte minst, uppmuntran, under mitt arbete med uppsatsen!

Innehållsförteckning	sida
1. Inledning	1
1.1. Övergripande syfte och frågeställningar	1
1.2. Avgränsningar	2
1.3. Material	3
<i>1.3.1. Arkeologiskt material</i>	3
<i>1.3.2. Kartor och landskapsanalyser</i>	4
<i>1.3.3. Ortnamn</i>	4
<i>1.3.4. Personnamn</i>	5
1.4. Teori och metod	5
1.5. Källkritik	6
2. Forskningshistorik	7
3. Runstenarna	11
3.1. Beskrivning och ursprungliga lägen	11
<i>3.1.1. Stentofstenen</i>	<i>11</i>
<i>3.1.2. Gummarpsstenen</i>	<i>12</i>
<i>3.1.3. Istabystenen</i>	<i>13</i>
<i>3.1.4. Björketorpsstenen</i>	<i>14</i>
3.2. Inskrifterna	16
<i>3.2.1. Formuleringar</i>	<i>17</i>
<i>3.2.2. Personnamn</i>	<i>18</i>
<i>3.2.3. Djursymbolik</i>	<i>20</i>
4. Runstenarna i landskapet	22
4.1. Naturgeografi	22
4.2. Det sociala landskapet	26
<i>4.2.1. Översikt</i>	<i>26</i>
<i>4.2.2. Fornlämningar och fynd i runstenarnas grannskap</i>	<i>28</i>
<i>4.2.3. Ortnamn</i>	<i>35</i>
<i>4.2.4. Kommunikationsleder</i>	<i>38</i>
7. Diskussion, analys och resultat	44
8. Reflektioner	50
9. Sammanfattning	52
Källförteckning	53

1. Inledning

Fornlämningar från folkvandringstid och vendeltid är relativt sällsynta bland undersökt svenskt järnåldersmaterial och i synnerhet i Blekinge. Det är en period som man fortfarande vet ganska lite om. När sådana fynd påträffas är det naturligt att leta efter samband med det material som redan är känt, men efter hand som forskningen går framåt och det arkeologiska fyndmaterialet växer är det nödvändigt att samla rönen från olika vetenskapsområden och prova nya tolkningar. Uppdragsarkeologin har på senare tid kunnat bidra en hel del med nya pusselbitar, så t.ex. längs den nya E22:ans sträckning genom Blekinge, vid exploatering vid Ljungaviken, Sölvesborg, och vid den sedan 1865 kända boplatsen vid Västra Vång, där vägarbeten i slutet av 1970-talet föranledde arkeologiska undersökningar som återupptagits sedan 2004, senast under 2013-14. Landskapet har i övrigt legat geografiskt perifert i förhållande till nutida arkeologiska forskningsområden kring makt och centralitet (Lihammer 2005:3).

Fyra runstenar i västra och mellersta Blekinge, de s. k. Lister- och Listerbystenarna, har däremot sedan slutet av 1800-talet tilldragit sig speciell uppmärksamhet p.g.a. inbördes likheter i inskrifternas innehåll, uttryckssätt och sin ålderdomliga skriftform. Bara det faktum att den äldre runraden har använts på stenarna, vilket är ovanligt på resta stenar utanför Norge, och att dessa fyra har rests nära varandra inom samma landskap, gör dem högintressanta för forskningen. I Europa finns över 300 inskrifter med den äldre, samgermanska runraden (från tidigast 200-talet f. Kr) men ristade på resta stenar är det främst i Norge man finner dem samt ett fåtal i Sverige, inga i Danmark (NE 1995: runinskrifter). Personnamn och förmodade referenser till ett socialt kontaktnät har gett anledning till uppfattningen att en lokal härskarfamilj har haft en betydelsefull ställning i området på 500-600-talen. Mitt syfte är att undersöka hur vi kan finna indikationer på en sådan verklighet i det omgivande landskapet och bygden.

1.1. Övergripande syfte och frågeställningar

Vilket material har vi till vårt förfogande för att finna kopplingar mellan de fyra runstenarna i Blekinge och det omgivande landskapet? Hur kan sedan det samlade materialet skapa en rimlig och tolkningsbar kontext för runstenarna? Jag vill genomföra undersökningen genom att besvara följande fyra frågeställningar:

- Vilka indikationer finns i runinskrifterna på ett socialt hierarkiskt system? Andra sociala relationer?
- Vilka indikationer på en bygd med en styrande elit finns idag i det omgivande landskapet?
- Är det möjligt att rekonstruera 600-talets landskapsbild i området och vad kommer vi i så fall fram till?
- Går det att spåra ett kommunicerande nätverk mellan människorna på Listerlandet och Listerbyområdet, sinsemellan och med närliggande områden under 600-talet?

Kanske kan svaren medverka till att ge en större och tydligare bild av maktförhållanden i Blekinge och på så vis ytterligare en pusselbit till vår förståelse av social och politisk utveckling i södra Sverige under järnåldern.

1.2. Avgränsningar

Det är nödvändigt att göra en geografisk avgränsning för analysen. Centralt är Listerlandet och Sölvesborgsområdet, eftersom tre av de aktuella runstenarna står eller har stått där (Sölvesborgs, Mjällby, Ysane och Gammelstorps socknar, se karta nedan). En naturlig och gammal gräns i väster mot Skåne är vadstället vid Valje, medan Ryssberget som trots mångahanda fornlämningar måste ha bjudit visst motstånd att ta sig över för en slättbygdsbefolkning (se avsnitt 4.2.4), får utgöra den fortsatta inramningen i nordväst. För att kunna studera en eventuell koppling till Björketorpstenen och dess närmaste omgivningar, måste jag sträcka mig så långt österut att både Johannishus-/Listerbyområdet (Hjortsberga, Listerby och Edestads socknar) och Augerum vid Lyckebyån (Augerum socken) kommer med, liksom öarna i skärgården utanför. Detta eftersom de senaste årens fyndmaterial vid Västra Vång tillsammans med den år 1895 påträffade vendeltida båtgraven vid Augerum och fynden av praktföremål på Senoren och Tjurkö och vid Sturkö är relevanta i sammanhanget. Jag ska däremot inte gå för långt vare sig norrut mot Småland eller söderut i havet i mina efterforskningar, utan endast se på vilka möjliga öppningar och färdvägar som leder ut ifrån de fokuserade områdena. Dessa avgränsningar är rent praktiska för uppsatsens genomförande och ska inte ses som verkliga begränsningar i eventuella kontakt- och färdleder. Beträffande gränsen västerut har t.ex. Charlotte Fabech påvisat en mer framträdande gränslinje genom kulturlandskapet dragen mellan Skånes nordvästra och sydöstra hörn från folkvandringstid och till vikingatidens slut på grundval av arkeologiska högstatusfynd (Fabech 1993). Kulturella gränsdragningar inom landskapet har diskuterats av flera forskare, vilket jag tar upp i kapitlet om det sociala landskapet (4.2).

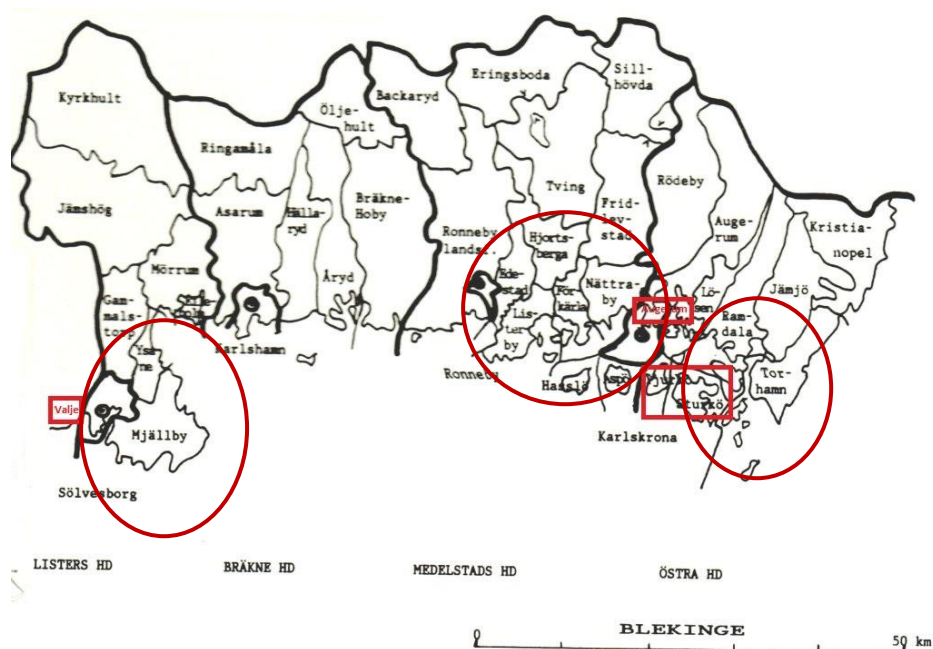

Fig 1. Fokuserade områden. Ur Hallberg 1990

När det gäller en avgränsning i tid, är detta egentligen en källkritisk fråga eftersom det rått olika meningar om inom vilken tidsram de här behandlade runinskrifterna kommit till. Jag väljer dock att sälla mig till den idag gängse uppfattningen att stenarna rests och ristats någon gång mellan 550 och 650, vilket innebär att det är slutet av folkvandringstid och början av vendeltid som analysen avser. Argument för detta presenteras i forskningshistoriken och i avsnittet om inskrifterna.

Själva tolkningen av runinskrifterna har naturligtvis inte heller varit föremål för total enighet inom runforskningen, framförallt inte vad gäller Stentofstenen, men i detta fall har jag valt att utgå från Lillemor Santesson's nytolkning (Santesson 1989), då den erbjuder ett logiskt och välmotiverat sammanhang. I kapitlet om forskningshistorik redogör jag kort för vad den innebär. I övrigt har jag valt att inte redogöra i detalj för de olika runologiska eller filologiska analyserna som gjorts, eftersom dessa framgår tydligast i respektive forskares egna verk, utan begränsar mig till korta sammanfattningar.

De fyra runstenarna är Stentofstenen, Gummarpstenen, Istabysten och Björketorpsstenen. Ytterligare en sten har ursprungligen åsyftats med "Listerstenarna", nämligen Flegehall, en klippgård i vattenbrynet vid Listers södra kust. Avbildningar har dock gjorts av den och dess (enl von Friesen "förmenta") inskrifter på 1800-talet och Ivar Lindquist har även tolkat dem, men i brist på bättre bevis på inskrifternas existens har nutida forskare avfärdat dess fornlämningsstatus, varför jag inte ska beröra den mer här (von Friesen 1916:56f; Lindquist 1923:64; Brate 1928:247; Milton 1994:54f).

Jag har valt bort en närmre analys av de sju blekingska fornborgarnas betydelse för mitt syfte, dels för att det skulle ta för stor plats i uppsatsen, dels för att deras datering och funktion är oviss (Björkquist & Persson 1979:65; Stenholm 2006:82). Spärranordningar i den blekingska skärgården har jag inte tagit upp, och vårdkasesystemet har jag heller inte gått närmre in på, då jag bedömt att de ligger något efter min tidsperiod (Stenholm 1986:79; 2006:123).

För att inte arbetet ska bli för omfattande har jag även tvingats välja bort en analys baserad på fornlitterära källor, utan använder dessa endast i andra hand som referensmaterial för personnamn- och ortnamnsstudier där detta blir relevant.

1.3. Material

Jag använder mig av en kombination av arkeologiskt material, arkiv- och kartmaterial samt relevant facklitteratur och arkeologiskt rapport- och inventeringsmaterial.

1.3.1. Arkeologiskt material

Utöver de nämnda runstenarna (Stentofstenen, Istabysten, Gummarpstenen och Björketorpsstenen) och deras inskrifter (textmaterialet på stenarna kan studeras runologiskt och med hänsyn till budskap, personnamn och antydningar om släktskap) har jag samlat in uppgifter om andra fornlämningar från det aktuella tidsintervallet på Listerlandet, vid Hjortsberga, Västra Vång och Augerum, på Blekinge museum, i Riksantikvarieämbetets

Fornsök (FMIS) och i rapportarkiv, samt i arkeologiska beskrivningar som Björkquist & Perssons uppsats, Björk m.fl. skrift om Istabyfältet (Björkquist & Persson 1979; Björk m. fl. 2011).

Utgrävningsplatsen vid Västra Vång fokuseras särskilt då mycket intressant och relevant material har upptäckts där som till stor del visas på utställningen *Skatterna från Vång* på Blekinge museum och jag även haft möjlighet att delta i och få information om utgrävningarna under sommaren 2014.

1.3.2. Kartor och landskapsanalyser

För att finna de viktigaste kommunikationslederna genom landskapet, både i västlig-östlig och i nordlig-sydlig riktning, blir det nödvändigt att göra en översikt av hela landskapet Blekinge, dess topografi och förmodade bebyggelse under järnåldern. Här använder jag mig av kartor och material ur Karl-Axel Björkquists & Thomas Perssons och Leifh Stenholms skrifter (Björkquist & Persson 1979; Stenholm 1986).

Sölvesborgsområdet från Valje i väst, Listerlandet på bägge sidor Vesansänkan upp mot Norje och Pukavik är området som fokuseras kring de tre västliga runstenarna. Grävningar under 2011 inför E22:ans nya sträckning utmed Vesansänkan har gett en hel del rapportmaterial vid Blekinge museum som varit väsentligt att ta del av. Mellersta Blekinge, nämligen Bräkne-Hoby socken och socknarna i Medelstads härad, är området som undersökts av Björkquist & Persson och även är intressant för min uppsats, eftersom det omfattar Björketorpstenen, Johannishusområdet och Västra Vång (Björkquist & Persson 1979). Visst kartmaterial har jag hämtat ur utställningsmaterialet om Västra Vång vid Blekinge museum.

Riksantikvarieämbetets Fornsök har bidragit med en del kartbilder (<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>). Ur Björkquist & Perssons skrift om den gamla allmannavägen mellan Bräkne-Hoby och Ronneby har jag hämtat kartor till kapitlet om kommunikationsleder (Björkquist & Persson 1977) och Anna Lihammers karta över östra Blekinges folkvandrings- och vendeltida fynd har också varit relevant för min uppsats (Lhammer 2008:10). Bildmaterial om järnproduktion har jag hittat i Tony Björks och Anders Ödmans artiklar i *Järnets roll* (Björk 2009; Ödman 2009).

1.3.3. Ortnamn

Min avsikt är att bland de äldre ortnamnen på Listerlandet och i Medelstad och Östra häraderna finna kopplingar till närvaron av en eventuell lokal elit.

Jag använder mig framför allt av material skrivet av Göran Hallberg, förste arkivarie vid DAL som skrivit om ortnamnen i Blekinge (Hallberg 1990), och Hans Milton, museichef på Sölvesborgs museum, som håller sig till Listerhalvön och Sölvesborg (Milton 1994). Språkvetaren och dialektforskaren Sven Benson har också gjort ingående studier av ortnamnen på Listerlandet (Benson 1996). Även Leifh Stenholm har ett kapitel om ortnamnen i Blekinge i sin bok om "gränslandet" Blekinge och en översiktlig karta över ortnamnen (Stenholm 1986). Bertil Ohlssons avhandling om ortnamnen längs Blekingekusten mellan Mörrums- och Ronnebyån från 1939 understöder bl.a. uppfattningen att landskapet kan

indelade i olika kulturella delområden (Ohlsson 1939). En översikt över hela Sveriges ortnamn indelade i bebyggelse- och naturnamn med förklaringar av docent Bengt Palm har varit mycket användbar (Palm 1981).

1.3.4. Personnamn

Här är det främst de namn som förekommer på de aktuella runstenarna som behandlas, deras betydelser och kopplingar till sociala grupper. Elias Wesséns skrift om personnamn från 1927 och artiklar av Thorsten Andersson och Gunilla Gren-Eklund belyser namngivningsseder i indoeuropeiska språk (Wessén 1927; Andersson 1998; Gren-Eklund 1998). Den sociala betydelsen av i synnerhet de 'lycoforiska' namnen, dvs. namn med inslag av ord för 'varg' eller 'hund', utreds mycket noggrant av Olof Sundquist och Anders Hultgård i deras artikel om de blekingska runstenarna (Sundquist & Hultgård 2004). De vill visa att seden har djupa indoeuropeiska rötter med krigiska ideal. Lena Petersons lexikon i nätversion över urnordiska personnamn har givetvis bidragit med en översiktlig kontext (Peterson 2004).

1.4. Teori och metod

Jag utgår från att det är möjligt att utveckla våra tolkningsmöjligheter av förhistorien, och i detta fall de blekingska runstenarnas sociala kontext, genom att ta i beaktande olika källmaterial och tolkningar från forskare inom olika ämnesområden. Förhoppningsvis kan en rimlig tolkning bli möjlig genom att en större helhetsbild framträder.

Min vetenskapsteoretiska angreppsvinkel är av hermeneutisk art med betoning på en associativ uttolkning av de sammanlagda arkeologiska, onomatologiska, toponymiska och landskapsanalytiska data som jag kommer fram till. Uttolkningen blir kontextuell eftersom det är runstenarnas kontext, i geografisk, social, politisk och möjligen religiös/ideologisk mening som ska studeras.

Min metod går ut på att kartlägga runstenarnas kontext med hjälp av olika källmaterial och analysera hur dessa kan samverka. Jag har således använt mig av arkeologiskt material, skriftligt material, personnamn, ortnamn samt landskapets topografi i detta syfte. Generellt kan metoden inordnas under Clifford Geertz "thick description" (Alvesson & Sköldberg 2009: 130f), då samlandet av data från olika forskningsområden skapar flera lager av information, som på vissa punkter förstärker varandra, en överlagring som ger säkrare underlag för en tolkning. Ett tvärvetenskapligt arbetssätt är idag nödvändigt inom arkeologin för att tillvarata ny teknik, nya forskningsrön och nya hypoteser i syfte att bygga upp så mycket kunskap som möjligt kring det arkeologiska fyndmaterialet. Arkeologi (inklusive tolkning av ikonografi och djursymbolik), personnamnsforskning, ortnamnsforskning, runologi samt bebyggelse- och landskapshistoria är de vetenskapsområden som berörs i detta arbete. Utöver dessa tillkommer fornnordisk litteratur och bildkonst för förståelsen av personnamns symbolik.

1.5. Källkritik

Trots att det under de senaste åren gjorts ett antal större och grundligare undersökningar i Blekinge med moderna metoder, är det arkeologiska källmaterialet fortfarande mycket fragmentariskt. Området har varit perifert i förhållande till prioriterade exploateringar. Många av de tidigare skriftligt dokumenterade gravfälten har skadats och t.o.m. förstörts, och i synnerhet i västra Blekinge med Listerlandet har många fornlämningar helt enkelt bortodlats, varför det kvarlämnade materialet inte kan ses som representativt. Den enda stora sammanställningen av fornlämningar i Blekinge är den gjord av Björkquist & Persson 1979 och den berör endast de mellersta häraderna i landskapet. Många av de registrerade fornlämningarna i FMIS saknar uppgifter om t.ex. ålder och fyndomständigheter, varför det inte är tillräckligt att söka informationen där. Vidare innebär bristen på täckande undersökningar att det fortfarande är oklart i vilken omfattning järnproduktion har bedrivits i det förhistoriska Blekinge och var.

Vad beträffar dateringen av de fyra runstenarna, är frågan fortfarande inte slutgiltigt löst, utan bygger helt på språkliga grunder. Jag utgår även ifrån en nära samtidighet mellan stenarna, dvs. att de restes under tiden ca 550-650 (Lindquist 1923: 77ff ; Nielsen 1970:33). Naturligtvis är heller inte frågan om stenarnas ursprungliga lägen helt klargjord, i synnerhet inte beträffande Gummarpsstenen. Då denna sten inte längre finns att beskåda, måste vi dessutom lita på en återgivning från 1600-talet (v. Friesen 1916:21).

Olika tolkningar har gjorts under åren av själva inskrifterna och även formuleringarna inom ramen för samma tolkning varierar. Santessons tolkning av Stentofstenen är säkert inte den sista, men erbjuder en intressant och utvecklingsbar ingångsvinkel. Den fjärde raden på Stentofstenen kvarstår som oviss. Den moderna tolkningen och stavningen av de tre personnamnen varierar stort i olika källor varför jag har valt att använda mig konsekvent av Sundquist & Hultgårds varianter, då de är lättläsliga men ändå nära originalet (Sundquist & Hultgård 2004:583ff).

Till sist är ju själva urvalet av källor och forskningsområden en begränsning, liksom ramarna för en sådan här uppsats. Både religionsvetenskapliga och litteraturvetenskapliga studier skulle kunnat tillföra ytterligare belysande material för att väcka 600-talets Blekinge till liv ur social synvinkel, men indirekt kommer ändå en del av dessa ämnen fram i materialet, t.ex. i avsnitten om person- och ortnamn. Mina egna avgränsningar kan naturligtvis innebära att hittills osedda strukturer förbises, liksom att en del fyndmaterial inte kommit med.

Björn Nilsson har i sin avhandling *Tingens och tankarnas landskap* formulerat några väsentliga aspekter på arkeologin. Vårt med nödvändighet anakronistiska perspektiv på förhistorien gör att vi måste kategorisera och namnge fynden/företeelserna som vi möter ur ett nutidsperspektiv, vilket kan ge upphov till många misstolkningar. De anhopade spåren efter många seklers människor kombineras när de i verkligheten aldrig tillkommit samtidigt. Kartmaterialet med sina geografiska/administrativa indelningar blir alltid anakronistiskt om vi inte använder det med försiktighet. Men genom att vara medveten om 'den arkeologiska aktualismen' kan man komma närmare en tolkning (Nilsson:2003:93ff).

2. Forskningshistorik

De blekingska runstenarna har omskrivits och diskuterats av ett stort antal forskare sedan lång tid tillbaka. Den danske fornforskaren Jens Jacob Assmussen Worsaae företog åren 1842 och 1844 en Sverigeresa i syfte att kartlägga fornlämningar i det tidigare danska området. Hans undersökningar i Blekinge, där han besökte Björketorpsstenen, Stentofstenen och Istabysten, gav upphov till skriften ”*Blekingske Mindesmaerker fra Hedenhold*” som kom ut 1846. Förutom de tre ovan nämnda stenarna, kommenterade han i denna även Gummarpsstenen och Flegehall, samt fornlämningar vid Hjortahammar, Augerum och Mörrum. Hans teckningar av runstenarna och ”bautastenarna” i Blekinge (se fig. 16 & 32), är fortfarande värdefulla då de hör till de tidigaste illustrationerna av hur monumenten såg ut (Björketorpsstenen ska dock ha avbildats redan 1636, enl Worsaae). Worsaae beskriver runorna som ”angel-saxiska” men kommenterar inte deras innebörd. Vi får även en bild av hur landskapet såg ut vid tiden för hans besök och hans uppfattning av hur det och stensättningarna kunde ha sett ut under järnåldern (Worsaae 1846:5-23).

En annan 1800-talsforskare var den norske filologen och runologen Sophus Bugge, som i bl.a. sin bok om Rökstenen (utgiven postumt 1910) daterar Istaby- och Stentofstenen till ca år 700 eller strax före, medan han ansåg Björketorpsstenen vara något yngre (Nerman 1953:1). Dateringen av stenarna skulle bli ett av diskussionsämnena för forskarna under 1900-talets första hälft. Otto von Friesen ger 1916 ut sin bok om *Lister- och Listerbystenarna i Blekinge* där han i stort accepterar Bugges datering och stenarnas inbördes åldersordning med inte mer än 10-20 års åtskillnad men med Istabysten äldst (von Friesen 1916:62). Dessutom fastställde von Friesen beträffande Stentofstenen den ordning som runraderna skulle läsas i och föreslog en tolkning av skriften. Ivar Lindquist kompletterade 1923 i *Galdrar* till viss del läsningen av samma inskrift och bidrog med sin egen uttolkning med utgångspunkt ifrån samgermansk versteknik, den s.k. galder- eller trollsångsformen. Den magiska funktionen hos runorna betonades av Lindquist i synnerhet i fråga om Gummarpsstenen och han argumenterade för de två stenarnas nära inbördes förhållande (Lindquist 1923:68ff, 104). Däremot ansåg han, med utgångspunkt från jämförelser med runorna på daterbara brakteater, att tidsgränsen för perioden som runorna skrivits i kunde förläggas betydligt tidigare, dvs. till första hälften av 500-talet. Att språket på de fyra stenarna varit sen urnordiska var de flesta språkforskare eniga om och nu handlade det alltså även om att fastställa tiden för övergången från urnordiska till fornnordiska, då inskrifterna visade på ändelser i upplösning (Lindquist 1923:77ff). Det senast möjliga årtalet för inskrifterna satte Lindquist till år 650 på grundval av den norske filologen Magnus Olesens datering av Eggjumstenen, som ansågs vara yngre (Lindquist 1923:80; Nerman 1953:178f). Flera år senare (1953) skulle arkeologen och dåvarande museidirektören på Statens Historiska Museum, Birger Nerman, hävda att det var fullt möjligt att *arkeologiskt* datera Lister- och Listerbystenarna utifrån de (åtminstone i Stentofstenens och Björketorpsstenens fall) omgivande stensättningarna, domarringarna, som bevisligen härrörde från folkvandringstid-vendeltid. Denna datering baserade sig i sin tur på de fynd som gjorts i undersökta domarringar i olika svenska landskap, och som av arkeologer som Worsaae, Ture Johnson Arne och Karl Esaias Sahlström ansågs bevisa att domarringarna var gravmonument (Sahlström 1942:115ff; Nerman 1953:181ff). På så sätt

stöddes Lindquists datering, och den danske filologen Karl Martin Nielsen bekräftade den på runologisk grund på 1970-talet, men flyttade fram brakteaternas yngsta datum något (Nielsen 1970:33).

Vad gäller tolkningen av inskrifterna är det framförallt den på Stentofstenen som språk- och runforskarna varit oeniga om, då det är möjligt att göra avgränsningarna mellan orden på olika sätt. Många tidigare tolkningar av inledningsraderna utgick från ordet ”niuha” som bl.a. tolkades som ett kvinnonamn (von Friesen 1916:44f) eller som urnordiska ”niuja-”, = ny (Lindquist 1923:112ff), där den senare tolkningen antydde att ett främmande folk anlät till Blekinge som nybyggare. Detta gav i sin tur upphov till spekulationer kring de germanska herulernas eventuella invandring till området på 500-talet (Lindquist 1923:120ff; Arne 1925:43). Den senaste och hitintills oslagna tolkningen gjordes 1989 av Lillemor Santesson, där hon liksom ett flertal tidigare forskare gjorde sin ordavgränsning så att räkneordet ”niu” lösgjordes. Hon var därefter den första att hitta den till synes självklara logiken i att två olika runor för ”a” borde motsvaras av olika uttal, nämligen i ena fallet en nasalisering, dvs. att ”a” har följts av ett förlorat ”m” eller ”n”. Följden blev att Santesson med hjälp av textens naturliga symmetri och vissa grammatikaliska omtolkningar kunde läsa de första raderna som ”Med nio bockar, med nio hingstar, gav HaþuwulfR gott år”. Med hennes uttolkning faller en hel del mer eller mindre långsökta språkliga/runologiska förklaringar bort och Stentofstenen blir ett monument över ett storslaget offer som påminner bl.a. om de av Adam av Bremen beskrivna nordiska offerceremonierna (Santesson 1989).

Även *onomatologiskt* har tre av de blekingska stenarna väckt forskarnas intresse, då personnamnen *HaþuwulfR*, *HariwulfR* och *HeruwulfR*, som förekommer på tre av stenarna, antyder en germansk namngivningssed med allitteration och släkttillhörighet som typiska inslag, liksom en krigisk ideologi. Personnamnen som indikatorer för social identitet har behandlats av bl.a. Esaias Wessén, språkhistoriker, runolog och ortnamnsforskare, som 1927 i *Nordiska namnstudier* redogjorde för namngivningsseder från forngermansk tid till vikingatid. Namnforskaren Thorsten Andersson har senare studerat speciellt de tvåledade namnen ur ett indoeuropeiskt perspektiv och religionens, hjälteideologins och ättens betydelse för namnskicket (Andersson 1998:13-35), och Lena Peterson har gjort en sammanställning av kända personnamn i urnordiska runinskrifter, i nordiska ortnamn på -lev och i den fornengelska hjältedikten *Beowulf*, från Kristi födelse till ca år 700 e. Kr. i ett lexikon, utgivet 2004 i nätversion.

På senare tid har den symboliska och mytiska betydelsen av djur i symbios med människor inom fornnordisk ikonografi liksom av nordiska namn med djurinslag utforskats av de båda arkeologerna Kristina Jennbert och Lotte Hedeager, var och en för sig. Med utgångspunkt ifrån Blekingestenen har däremot Olof Sundquist och Anders Hultgård tillsammans fokuserat på enbart de ”lykoforiska” namnen (med inslag av ”varg”) under 500-600-talen och dessas koppling till krigiska brödraskap i indoeuropeiska traditioner (Sundquist & Hultgård 2004:583-602; Hedeager 2011:59-98; Jennbert 2011, 2006:137f).

Ortnamnen i Blekinge har studerats av bl.a. Bertil Ohlsson på 1930-talet och av Göran Hallberg på 1980-talet (Ohlsson 1939; Hallberg 1990). Hans Milton har fokuserat på

ortnamnen på Lister (Milton 1994:62-67), medan Elof Hellquist forskade i de svenska ordens etymologi under 1900-talets början och gav ut den första fullständiga svenska etymologiska ordboken 1922, vari även vissa ortnamn fått plats (Hellquist 1980).

Vad beträffar runstenarnas vidare *geografiska/sociala/kulturella kontext*, dvs. det omgivande landskapet med dess resurser, vatten, farleder, odlingar och bebyggelse, finns det en hel del forskningsmaterial och litteratur varav en del står att finna i referenslistan, men några forskares arbeten är särskilt värda att omnämnas. Tidigast är, förutom Worsaaes forskningsresa i Blekinge på 1840-talet (se ovan), Oscar Montelius fynd av båtgraven från vendeltid vid Augerum 1895, vilken ansågs bevisa att blekingeborna måste ha styrts av en härskarelit med kontakter ute i Europa, av de importerade föremålen att döma (Ödman 1983:139; Lihammer 2005:230f; Lihammer 2007:101). Von Friesen, T. J. Arne, Lindquist m.fl. bidrog alla under det tidiga 1900-talet till att berika kunskaperna om Blekinges förhistoria, men en fullständig bebyggelsehistorisk undersökning stod Karl-Axel Björkquist och Thomas Persson för i sin kandidatuppsats först 1979, dock begränsad till brons- och järnålder i 15 socknar i mellersta Blekinge. Den är en omfattande arkeologisk studie av områdets fornlämningar och har särskilt använts som källa och referensmaterial vid undersökningar i omgivningarna av Västra Vång och Augerum. Just i detta område har docent Anders Ödman varit särskilt intresserad av transportleder mellan kustens hamnar och de järnrika skogsbygderna i Småland, som han menar kan ha brukats av en blekingsk elit för att kontrollera järnhandeln (Lihammer 2005:231; Ödman 1983:138ff). Andra bebyggelsehistoriska undersökningar i Blekinge som helhet har bedrivits av länsantikvarie Leifh Stenholm, presenterade i hans doktorsavhandling *Ränderna går aldrig ur* från 1986 där han dock inriktar sig på tiden efter 600, och i hans senare *Berättelsen om Blekinge* från 2006. Anna Lihammer har fokuserat på att framhålla framförallt östra Blekinges småskalighet och hävdar elitära familjers lokala karaktär under mellersta och yngre järnåldern till skillnad från idén om en regional centralmakt (Lihammer 2007:99ff). Hon menar även att det var jordbruket, inte järnhanteringen, som måste ha varit grunden till aristokratins välstånd under folkvandring- och vendeltid (Lihammer 2007:104f; Lihammer 2009:165ff).

Omfattande lokal kännedom om Listerlandet och Sölvesborg står historikern Hans Milton för med sin bok om Listers och Sölvesborgs historia, där han även sammanfattar förhistorien (Milton 1994).

Listerlandets förhistoria har framträtt något klarare tack vare de omfattande arkeologiska undersökningarna i Istaby 1975-78 av gravfälten från äldre romersk järnålder till vendeltid samt boplatser från senneolitikum, bronsålder och fram till yngre järnålder. Sammanlagt undersöktes en yta om 3000 m², men de sammanställda resultaten publicerades först 2011 (Björk m fl 2011:7). I samband med att E22:an år 2011 skulle läggas om gjordes stora undersökningar längs med den nya sträckningen varvid flera intressanta fynd framkom, så även vid undersökningar 2010 i Ljungaviken, Sölvesborg, inför ett omfattande bostads- och vägprojekt (Björk m. fl. 2011:7, UV Rapport 2012:168).

Under senare år har den förhistoriska landskapsbilden och begreppet 'centralitet' kommit i fokus inom arkeologin. Utgrävningar vid s.k. centralorter som Uppåkra och Västra Vång med

uppenbara förbindelser med omvärlden, har gett upphov till funderingar kring dessa platsers läge och betydelse i landskapet i sin helhet, deras kommunikationsnät och tillgång till farleder. På detta område är det främst Anna Lihammer som har bidragit för Blekinges del (se ovan), men fynden vid Västra Vång har fört med sig att stort intresse för dessa frågor bland dagens forskare.

För att få en teoretisk och metodisk utgångspunkt i för sammanställningen av landskapsbilden i Blekinges järnålder har jag läst Mats Widgrens artikel *Landscape Research in a World of Domesticated Landscapes: The role of Values, Theory, and Concepts*. Widgren använder sig av en definition av landskapet uttryckt av ELC (The European Landcape Convention): "an area, as perceived by people, whose character is the result of action and interaction of human and/or natural factors" och understryker det föränderliga i landskapet genom tiderna. Människans inverkan på naturen är urgammal och varierar med sociala maktstrukturer och teknologisk utveckling (Widgren 2011:118). För att fånga och förstå landskapet vid en viss tidpunkt i förhistorien blir arkeologens uppgift att försöka tänka sig hur de samtida människorna uppfattade landskapet och hur de önskade förändra det till sin egen fördel, dvs. här krävs även kunskap om maktstrukturerna. I sin avhandling *Tingens och tankarnas landskap* betonar Björn Nilsson det efemära i vad vi uppfattar som de materiella spåren av förhistorien. Förutom "spårens" bristfälliga ursprungskvalitet kommer vår nutida tolkning av dem alltid att göras på avstånd från det ursprungliga (Nilsson 2003:93). Tidens inverkan och det förkortade perspektiv som vi får i förhållande till de "kvarglömda" spåren i landskapet kan förvränga vår bild. Med detta i åtanke och med ett ödmjukt förhållande till källmaterialet kan arkeologen förhoppningsvis ändå foga ihop fragmenten till en begriplig helhet.

I en studie av sockenbildningen och den kyrkliga utvecklingen i Skåne, understryker Mats Anglert landskapsarkeologins betydelse för en sådan analys (Anglert 1995:17-21). Hans resonemang kring frågan om kyrkornas placering i landskapet kan appliceras på mina frågeställningar om runstenarnas placering i landskapet, deras symboliska betydelser och om 600-talets landskap i de studerade blekingska områdena. Landskapsarkeologin utgår ifrån en förståelse av helheten, relationen och dynamiken mellan olika element i landskapet. Allt tillgängligt material som kan ge relevanta upplysningar om landskapets förändringar, är betydelsefullt källmaterial för en landskapsarkeolog (Anglert 1995:19). I min uppsats blir sådant material en del av min 'thick description' i försöket att förstå runstenarnas sociala kontext.

3. Runstenarna

Tre av de berörda runstenarna, som alla har inskrifter med den äldre runraden på sen urnordiska, står eller har stått i Listerlandet, dvs. i västra Blekinge, medan den fjärde, Björketorpsstenen, står i mellersta Blekinge, väster om Ronneby. I det följande redogör jag för stenarnas utseende, deras nuvarande och ursprungliga lägen, samt för inskrifterna, datering och tolkningar av dessa och för den möjliga innebörden av de personnamn som förekommer i inskrifterna.

Fig 2. Blekinge med de fyra runstenarna som röda kryss. Karta från FMIS
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

3.1. Beskrivning och ursprungliga lägen

3.1.1. *Stentofstenen*, Sölvesborg 14:1 (3), Gammalstorps sn, Listers hd, upptäcktes först på 1820-talet då den låg kullfallen med inskriften neråt på Sölvesborgs slotts ägor på en ängsmark kallad "Stentofen", tillsammans med fem stora stenar i en krets, en "pentagon" enligt uppgift från kontraktsprosten O. Hammar år 1860. Den tidigaste skriftliga uppgiften om stenen och dess ursprungliga läge publicerades i J. G. Liljegrens *Runurkunder* år 1833. Platsen beskrivs ligga nära Gummarp, Sölviken och drygt 50 m norr om landsvägen mot Blekinge respektive Villand (v. Friesen 1916:35f; Lindquist 1923:61f; Jacobsen & Moltke 1942: 403f; Nerman 1953:179; Björk m fl 2011:14). Den kan alltså ha stått ganska nära den försvunna Gummarpsstenen och kan, liksom Björketorpsstenen (se 3.1.4.) ha ingått i ett större monument. Hela området är nu uppodlat och eventuella andra fornyfynd, har försvunnit

(Lindquist 1923:61). Enligt ett vittne blev 8-10 resta stenar bortförda från Stentoften i början på 1890-talet (v. Friesen 1916:38). En intressant detalj i Hammars beskrivning är att han själv på 1820-talet bevitnat att stengärdesläggare brutit upp en runsten "nära det kärr som förmenas hafva förenat Sölvesborgs hafsvik med sjön Vesan i Gammalstorps socken" (v. Friesen 1916:36). Kan "kärret" ha varit ett kärr eller en mosse redan under järnåldern, eller var det en del av havsviken/ Vesansjön?

Stenen flyttades år 1864 till Sölvesborgs kyrka (Jacobsen & Moltke 1942:403), där den nu står i vapenhuset innanför ingången. Den ca 1 m höga stentavlan är förhållandevis bred och har inskrifter i både lod- och vågräta rader över hela framsidan och en del av smalsidan. Översta runraden följer den rundade ovankanten. Inskriften är den längsta text på urnordiska som man känner till och består av 124 runtecken (Lindkvist 1923:61). Läsningen av skriften ska enligt von Friesen påbörjas i nedre vänstra hörnet med de sex vertikala raderna, därefter de uppochnedvända horisontala raderna och till sist de två raderna på sidan (von Friesen 1916:39ff). Den senaste tolkningen av de inledande raderna, av Lillemor Santesson, lyder:

"Med nio bockar, med nio hingstar gav HariwulfR gott år".

Fig. 3. Stentofstenen
Foto: Antonia Hellstam 2014

De följande raderna har tolkats av många som en förbannelseformel (Björk m fl 2011:14):

"Jag runornas mästare döljer här kraftfulla runor. Oavbrutet behäftad med arg het hemfallen till död genom trolldom är den som bryter detta minnesmärke" (Milton 1994:58).

Fjärde radens runor lämnar Santesson otolkade, då flera runor är söndervittrade, men den börjar med namnet *HariwulfR* och har av von Friesen tolkats som en parallell till raden ovanför, dvs. att den handlar om vad *HariwulfR* "gav" (v. Friesen 1916:50).

3.1.2. Gummarpsstenen, Gammalstorps sn, Listers hd.

Den tidigaste uppgiften om stenen kommer från en präst vid namn Bertel Knudsen vars undersökning och teckning från 1623 utgjorde originalet till Ole Worms avbildning och beskrivning i Danica literatura Hafniae 1636. Enligt denna stod stenen på en äng "straux hosz Syliszborg slott, oc kaldisz samme Eng Gommor Eng", vilket förmodas syfta på byn Gummarp eller enligt von Friesen "Gomárp" på lokal dialekt (v. Friesen 1916:21). Stenen måste då ha stått på mark som nu ingår i Gammelstorps socken, på västra sidan av Vesansänkan (Björk m.fl. 2011:14). Av någon anledning flyttades stenen i mitten av århundradet till en kyrkogård i Köpenhamn var den förstördes (eller försvann) vid en eldsvåda 1728, men inskriften hade hunnit skrivas av och utläsas av Peder Syv år 1685 (v. Friesen 1916:22; Lindquist 1923:63; Milton 1994:53). Von Friesen beskriver den som en aln lång, och en aln i omkrets, med fyra plana sidor som alla bär inskrifter (v. Friesen 1916:22f; en

modernare tolkning av storleken kommer från Milton: ca 90 cm hög och 60 cm bred) och understryker möjligheten att stenen inte varit intakt, varför inskriften möjligen inte heller var det, vilket i så fall har betydelse för uttolkningen (v. Friesen 1916:24f; Milton 1994:54).

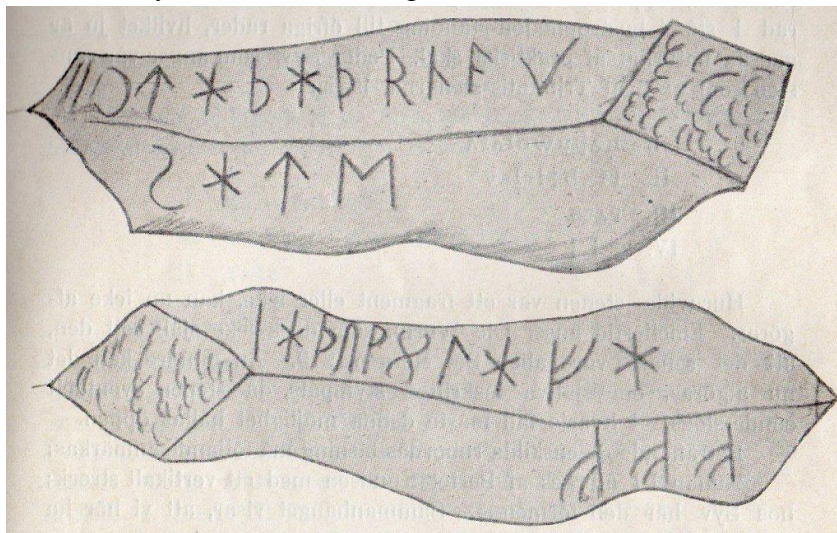

Fig. 4. Gummarpsstenen. Blyertsteckning i Cod. AM. 369 fol., ur von Friesen 1916

Inskriften kan läsas ”*HaPuwolafaR satte dessa stavar, f, f, f*”, där de tre sista runorna antas ha en magisk innebörd (v. Friesen 1916:27). Denna uttolkning bygger på att man felaktigt använt en ackusativform av personnamnet, medan om den är korrekt måste inskriften vara ofullständig (Jacobsen & Moltke 1942:405f).

3.1.3. *Istabysten*en, Mjällby 51:1, Mjällby socken, stod (eller låg, under viss tid) fram till 1878 på minst två olika platser i Istaby by på Lister (t.ex. ”norr om västra vägskälet” enl. v. Friesen), men finns idag på SHM i Stockholm. Den omnämndes först i en skrift *Rannsakningarna om Antiquiteterna 1667-1668*, i samband med en hög, ”Silchenhöij”, som tros ha legat på den höjdrygg där byakvarnen en gång låg (Milton 1994:39; Björk m. fl. 2011:25). Här har man även påträffat urnegravar (v. Friesen 1916:29; Milton 1994:55; Björk m. fl. 2011:25). Området både inom och söder om bytomten har bl.a. genom Istabyundersökningarna 1975-78, visat sig ha haft en förhistorisk kontinuitet som boplats, åkermark eller gravplats sedan bronsålder t.o.m. yngre järnålder (Björk m fl 2011:25). Det är därför troligt att stenen har stått på eller vid ett gravfält (v. Friesen 1916:29; Lindquist 1923:63; Milton 1994:55). Stenen av granit är 1,8 m hög och inskriften i tre vertikala rader är både tydlig och välbevarad. Den ska läsas uppifrån från vänster till höger och säger enligt Lindquists ordföljd och tolkning:

Fig. 5. Istabysten. Foto: Achird, Wikimedia Commons 2009

”Till minne av HariwulfR. HaþuwulfR, son till HeruwulfR, ristade dessa runor”,

och är uppenbarligen en minnessten över en avliden person (Lindquist 1923:64; Ohlmarks 1978:213; Milton 1994:54).

Fig.6. Istaby ligger något höjd över omgivande åkrar. Foto: Antonia Hellstam

3.1.4. Björketorpsstenen, Listerby 96:1(3), Listerby sn, Björketorps ägor. Stenen är den mittersta av tre ca 4 m höga, resta stenar som tillsammans bildar en trekant med trubbig spets. De två oristade stenarna är pelarformade medan den ristade har en flaskliknande form. På dennas breda nederdel har inskriften gjorts på södra sidan i sex vågräta rader som ska läsas nerifrån och från vänster till höger. Ännu en runrad finns på norra sidan (Ohlmarks 1978:216f; FMIS 2014). Skriften på framsidan lyder *”Mäktiga runors hemlighet dolde jag här, kraftfulla runor. Den som bryter detta minnesmärke ska ständigt plågas av arghet. Svekfull död ska drabba honom. Jag spår fördärv.”* Baksidans runrad säger: *”Olycksbringande spådom”*(Jacobsen&Moltke1942:410ff).

Fig. 7. Björketorpsstenen med "livvakter", Foto: Antonia Hellstam 2014

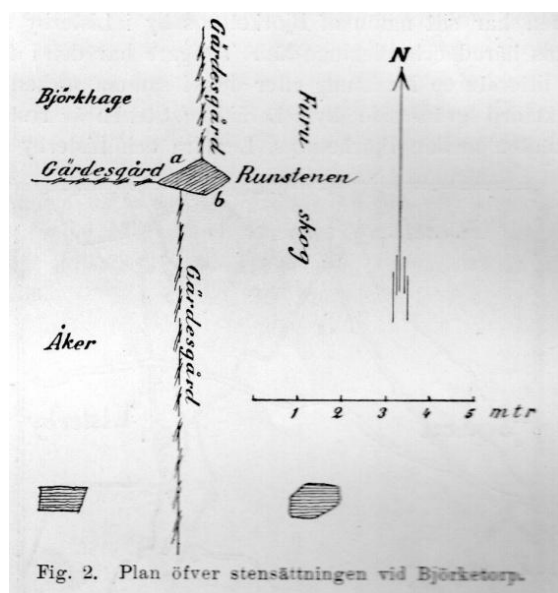

Fig. 2. Plan öfver stensättningen vid Björketorp.

Fig. 8. Björketorpstenens läge. Ur von Friesen 1916

På den östra smalsidan av stenen finns två skålgropar inhuggna (Björkquist&Persson1979:61). Stenarna står, förmodligen på sin ursprungsplats, i rågångsknuten mellan byarna Björketorp, Leråkra och Listerby (v. Friesen 1916:5; Milton1994:58), på Worsaaes tid omgivna av björkskog (Worsaae 1845:20), och mittstenen lär ha stått i rågångsgårdsgården under lång tid (von Friesen 1916:6f, detta nämner dock inte Worsaae). Enligt Worsaae hade ett "djupt hål" grävt ut mellan stenarna som vid von Friesens besök 1903 och 1914 blivit en synlig "nedsänkning i marken med något upphöjda kanter". Med all sannolikhet var stenarna väl synliga från den gamla vägen längs Johannishusåsen (Persson 2014:15). I närheten, ca 50 steg österut, fann von Friesen den cirkelformade stensättning, en "domarring", bestående av 7 meterhöga, rundade stenblock, som omnämns av

Worsaae. Vid grävningar och undersökningar gjorda av T. J. Arne strax efter von Friesens besök gjordes inga fynd, däremot upptäcktes ytterligare en triangel av resta stenar och ett stenröse ett stycke norr om domarringen. Von Friesen nämner ännu en stensättning (med 8 stenar) till vänster om Leråkra-Hjortsbergavägen och en år 1832 i ATA registrerad hållkista (von Friesen 1916:6f). I FMIS finns dessa registrerade idag under Listerby 96:1(1-5) tillsammans med runstenen som ”gravfält med ca 11 fornlämningar”, bl.a. de två domarringarna, hållkistan och en rektangulär stensättning (FMIS 2014).

De tre stenarna omnämns för första gången år 1493 i en gränsförrättning, och kallades förr "Galte stenar" (Persson 2014:15). Troligen är själva stenmonumentet äldre än inskriften (Björketorp&Persson1979:61).

Avståndet till Stentoften vid Sölve är ca 60 km eller med Lindquists ord ”på någon dagsleds avstånd” (Lindquist 1923:63).

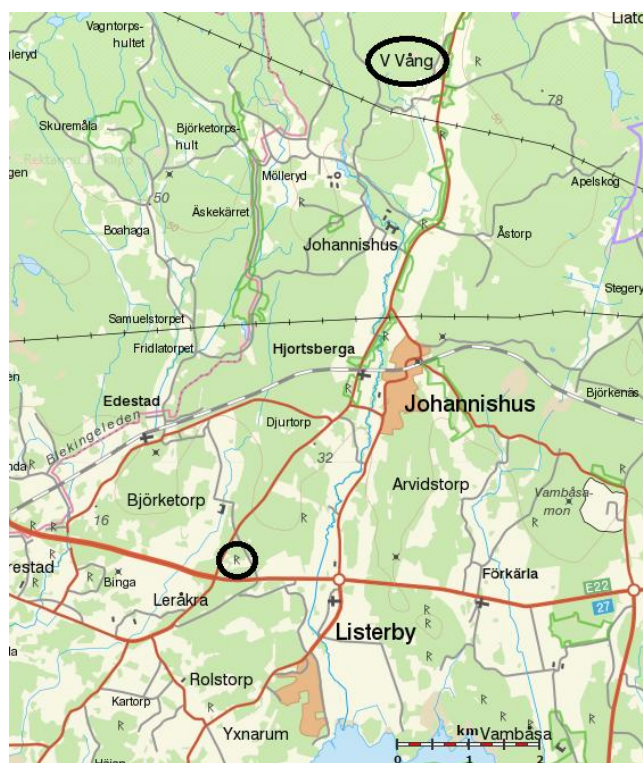

Fig. 9. Karta över Johannishusåsen o Björketorpsstenen, FMIS 2014

3.2. Inskrifterna

Såsom skriftliga källor måste själva runinskrifterna betraktas som *urkunder*, snarare än arkeologiskt material. Alla fyra stenarnas inskrifter har ristats med runor från den äldre runraden, dvs. den 24-typiga futharken som i början av vikingatiden skulle avlösas av den 16-radiga. Runorna är inte avgränsade, varför olika tolkningar har blivit möjliga. Språket är en senare fas av urnordiska (v. Friesen 1916:3, 20; Lindquist 1923:77). Tre av stenarna har inskrifter med personnamn som ser ut att vara besläktade, medan den fjärde (Björketorpsstenen) saknar personnamn i inskriften. Tre av inskrifterna innehåller

förbannelse- eller trollformler (galdrar), en är dessutom ett minne över ett offer och en är enbart en minnessten över en avliden.

Som nämnts ovan har det funnits olika uppfattningar om runinskrifternas ålder. Om man emellertid utgår ifrån att vi har att göra med en övergångsfas i språket mellan urnordiska och fornnordiska, finns det två hållpunkter som utgör de yttersta gränserna i tiden. De äldsta kända föremålen med inskrifter på urnordiska är ett antal brakteater som arkeologiskt kan dateras till ca före år 550 (Nielsen 1970:33). Eggjumstenen i Norge är å andra sidan den hittills äldsta kända inskriften på fornnordiska och har daterats till andra hälften av 600-talet, vilket alltså innebär att övergångsperioden bör ligga mellan år 550-650 (Lindquist 1923:77ff; Nielsen 1970:33).

3.2.1 Formuleringar

Istabysten:

”Till minne av HariwulfR. HaþuwulfR, son till HeruwulfR ristade dessa runor” (Lindquist 1923:64)

Läsningen av inskriften har inte vållat några problem, då runorna är tydliga och lätttydda. Endast ordföljden har varit föremål för diskussioner, samt en osäkerhet om *hAeruwulafiR* ska tolkas som 'son' eller 'ättling' till *HeruwulfR*. Det råder däremot inte någon tvekan om att stenen är en minnessten (Lindquist 1923:64-65; Milton 1994:54).

Med utgångspunkt ifrån personnamnskicket (se nedan) är von Friesen och Lindquist eniga om att *HeruwulfR* bör vara far till *HaþuwulfR* och *HariwulfR* som följaktligen är bröder (v. Friesen 1916:32f; Lindquist 1923:64-65).

Stentofstenen:

Första inskriftens två första rader:

”Med nio bockar, med nio hingstar gav HaþuwulfR gott år” (Santesson 1989)

Såsom förklarats ovan, är första hälften av meningen en nytolkning som innebär att stenen har rests som ett minne av ett omfattande offerblot. Det nio djuren av hankön som offrats passar väl in på den beskrivning av en offerceremoni i Uppsala som Adam av Bremen gör i sin historia över ärkestiftet Hamburg-Bremen i 1070-talets början (Santesson 1989:228; Milton 1994:57). Att *HaþuwulfR* offrade dessa djur för ett gott år (eller ”god äring”, dvs. god skörd eller årsväxt), skulle innebära att han måste ha haft en mycket hög samhällsställning, förmodligen kung, eftersom det enligt gammal germansk tro var kungen som var ansvarig för årsväxten genom sin gudomliga makt (v. Friesen 1916:48f; Lindquist 1923:98f). Fjärde raden på första inskriften inleds med personnamnet *HariwulfR*, men de följande runorna är till stor del oläsliga. För att upprätthålla versens symmetri och grammatiska struktur kan man dock förmoda att den vill säga vad *HariwulfR*, som en parallell till *HaþuwulfR*, gav, och med vad han gav det. Ett förslag är att han gav ”segerkraft” (v. Friesen 1916:50), frågan är med vad. Santesson antyder möjligheten av ett människooffer (Santesson 1989:228). Von Friesen vill i

de båda bröderna se två olika personligheter, där *HapuwulfR* är ”en fridens man” som skänker god årsväxt, medan *HariwulfR* står för stridskraften som leder till seger för hans folk (v. Friesen 1916:50). En helt annan tolkning är att *HariwulfR* ”överöste sitt folk med rikedom” (Lindquist 1923:105ff).

Andra inskriften:

”Jag runornas mästare döljer här kraftfulla runor. Oavbrutet behäftad med arghet hemfallen till död genom trolldom är den som bryter detta minnesmärke” (Milton 1994:58).

Förbannelseformler som denna, avsedda att hindra inkräktare, är väl kända från grekiska och romerska gravinskriftioner (Milton 1994:58) och Ivar Lindquist har i sin doktorsavhandling grundligt analyserat de verstekniska likheterna med de urgermanska galdrarna (besvärjelsesånger) (Lindquist 1923).

Ordet ”arghet” (fornn. *argeu*) har Ohlmarks tolkat som ”homosexualitet”, enligt forntida nordbor ett av de värsta öden man kunde drabbas av (Ohlmarks 1974:215), medan Lindquist nöjer sig med ’uselhet’ (Lindquist 1923:184).

Gummarpsstenen: *”HapuwulfR satte tre stavar, fff”*.

Eftersom inskriftsraderna enligt en av de kvarvarande uppteckningarna ursprungligen stod på var sin sida av stenen men ordningen dem emellan inte kan avgöras, är det ovisst om de tre f-runorna ska läsas i början eller slutet av inskriften (Lindquist 1923:65ff).

Det fornordiska *setia stafa* ska uttolkas som ”rista runbokstäver” och de tre f-runorna som magiska tecken, uttalade som *feu*, rikedom (Lindquist 1923:67f). Enligt Milton är den ursprungliga betydelsen egentligen ”rikedom på boskap” (jfr. ’fä’) (Milton 1994:54). Således kan man anta att *Hapuwulf* ville framkalla rikedom med de tre magiska runorna.

Björketorpsstenen: Även denna inskrift är en galder:

”Ofärdsbringande spådom. Detta är runornas hemlighet: jag dolde här kraftrunor, för arghet harmlösa. Ute är svekdöd den detta bryter” (von Friesens tolkning 1918, enligt Ohlmarks 1978:217, jfr Jakobsen&Moltkes tolkning sid.14).

Likheterna med formuleringen på Stentofstenen (se ovan) är påfallande, då orden ”runor”, ”trolldom”, ”arghet” och ”död” upprepas, uppenbarligen enligt välkänt mönster. Von Friesen förklarar tillägget ’ute’ på Björketorpsstenen med ’fjärran från hemmet’ eller ’landsflyktig’, vilket Ohlmarks kommenterar måste anses som ett än värre öde (v. Friesen 1916:19; Ohlmarks 1974:217). Lindquist tolkar ’svekdöd’ som att inkräktaren hotas med döden för ’svek’ och ’list’ (Lindquist 2014:186f).

3.2.2. Personnamn

De tre personnamnen *HeruwulfR*, *HariwulfR* och *HapuwulfR* som inristats på tre av de aktuella runstenarna, är s.k. ditematiska namn, dvs. de består av två led. Sådana namn sägs vara utmärkande för de indoeuropeiska språken, i vilka de germanska ingår. De två lederna

har ursprungligen kombinerats meningsfullt, men redan under tidig indoeuropeisk tid allt mer varierats fritt och valts bland den egna familjens eller ättens namn, ibland efter strikta regler med ett individuellt led och ett s.k. patronymikon (Gren-Eklund 1996:39f). Förleden fungerar som en bestämning medan efterleden är huvudled. Thorsten Andersson vill karakterisera de germanska personnamnen socialt och ideologiskt med de tre dragen *religiös förankring*, *hjältedyrkan och ättkänsla* (Andersson 1998:13f). Då gudabeteckningar nästan enbart förekommer i förleden (Andersson 1998:16) är religionen inte synlig i de aktuella namnen, utan kan antas utgöra en allmän bakgrund.

Många krigiska och hjältebetonade germanska personnamn på både män och kvinnor, med ord för kamp, strid och vapen i namnlederna, tyder däremot på en krigisk ideologi (Andersson 1998:17; Sundquist & Hultgård 2004:583). Orden för 'krigshär', fornnord. *herr* (Andersson 1998:18), för 'strid', fornnord. *hōð* (av galliska *catu*, Andersson 1998:21), och för 'svärd', fornnord. *hiorr*, finns i många sammansättningar, i synnerhet på anglosaxiskt område, och oftast i poetiska sammanhang (Sundquist & Hultgård 2004:584; Peterson 2004:10f). Efterleden *-wulfR*, 'varg', tillhör gruppen vilda och aggressiva djur som förekommer i germanska namn från äldsta germanska tid, liksom 'björn', 'örn', 'vildsvin' och 'orm'. Dessa finns det ett flertal exempel på inom fornengelsk litteratur (t.ex. *Eofor* = 'vildsvin', och *Wulf* = 'varg' i *Beowulf*, Wessén 1927:14), där de aristokratiska släktnamnen ofta kombinerar djurnamnen med krigarassociationer (Hedeager 2011:80). Namnen var vanliga även senare under vikingatid, men förändrades eller drogs samman, t.ex. till *HerjólfR* och *Hjorólfr*, där betydelsen kanske gått förlorad (Sundquist & Hultgård 2004:585).

De tre blekingska mansnamnen följer alltså dessa traditioner och två av dem motsvarar även direkt fornengelska poetiska krigarbeteckningar som *herewulf* (häruolv) och *heoruwulf* (svärdsulv), medan det tredje namnet, *HapuwulfR* (stridsulv), inte har någon sådan motsvarighet, men återfinns på alla tre runstenarna (Andersson 1998:21). Wessén anser att förledet är ett vanligt germanskt namnord, t.ex. *HapulaikaR* från en runsten i Rogaland (Norge), och *Hapubrand* (kampsvärd) ur *Nibelungenlied* (Wessén 1927:5,27, 50).

Ytterligare drag hos forngermanska personnamn är seden att återuppta något element ur tidigare släktleds namn och dessutom att förstärka släktskapet med hjälp av alliteration, det senare i form av uddljudsrim (rim på ordens första ljud) och särskilt märkbart inom folkvandringstidens kungaätter (Lindquist 1923:64; Wessén 1927:14). Wessén menar att ljudharmonin i släktnamnen måste ha fungerat lyckosamt för hjältediktningen, som under folkvandringstid blomstrade bland de germanska folken (Wessén 1927:14ff). Det 'goda eftermälet', en väsentlig ambition för forntidens krigare och hövdingar, blev odödligt genom hjältediktningen, och genom att ge sitt barn ett lämpligt hjältenamn gav föräldrarna det också de bästa förutsättningarna för framtiden (Andersson 1998:20f). Även här följer de tre inristade namnen mönstret, då ingen forskare hittills har ifrågasatt de tre omnämnda männens släktskap. Lindquist och v. Friesen är eniga om att *HeruwulfR* är far till både *HapuwulfR* och *HariwulfR* (Lindquist 1923:64f), medan t.ex. Leifh Stenholm tänker sig tre släktled (Stenholm 2009:100).

Besläktade namn med allittererande förled och oförändrad efterled är mycket vanliga inom både hjältesaga och andra forngermanska källor (Wessén 1927:27). Exempel på detta är de forntyska krigarnamn *Heribrant*, *Hiltibrant* och *Hadubrant* i Hildebrandslied (Sundquist/Hultgård 2004:584f). I den danska skjoldungaätten i hjältedikten Beowulf finns inte mindre än åtta namn med begynnelsebokstaven *h*, varav sju är ditematiska och sex är förbundna genom variation (Wessén 1927:31). Namn med *-wulf(s)/-wulfaR/-wulfaz* i efterleden kan man allmänt hitta många exempel på, men i Lena Peterssons sammanställning över urnordiska efterleder, presenteras bara kombinationen *-wulfaz* med *Hari-*, *Habu-*, och *Heru-* på runinskrifter, med *Apa-* och *þunra-* i *-lev*-namn och med *Hrōþi-* i Beowulf (Petersson 2007) (På runstenen i Valby, Södermanland, förekommer fyra namn med 'varg'-inslag, vilket kan vara tecken på släktskap, men inskriften är från 1000-talet). Givetvis måste man även tillägga just namnet *Beowulf*. I samma verk, liksom i den fornnordiska sagovärlden, återfinns *Ylfingarna/Wulfingarna*, där efterleden i en aristokratisk ätts namn blir till ett signum (Sundquist & Hultgård 2004:585). Detta är exempel på den ättkänsla som måste ha spelat stor roll inom vissa furste- och hövdingaätter. Andersson vill även framhålla de tre blekingska krigarnamn som bevis för att sambandet mellan hjältedikt och hjältenamn varit levande här i Norden ännu under merovingertid (vendeltid) (Andersson 1998:29). Kombinationen förled + *-wulf/wulfaz* finns bara i fyra fall utöver dessa tre exempel i Peterssons källor, och Sundquist & Hultgård har funnit ännu färre exempel på sådana namn med systematiskt allittererande förled. Intressanta är ändå de två 'vargnamnen' från Trier, *Hariulfus* och *Hagdulfus*, tillhörande högättade personer på 400-talet med burgundisk koppling, som ristats in i minnestavlor (Sundquist & Hultgård 2004:586).

En annan aspekt av betydelsen av efterledet *-wulfR* presenterar Sundquist & Hultgård. Dessa s.k. "lycoforiska" namn (dvs. namn med ordet 'varg'/'ulv' i) kan ha valts av en krigare lit med en distinkt ideologisk inriktning, ett religiöst brödraskap av unga krigare vars initiering kopplas till vargsymbolik (Sundquist & Hultgård 2004: 584). Mer om detta nedan i kapitlet om djursymbolik.

3.2.3. Djursymbolik

I skrifterna på de tre runstenarna på Lister finns tre djurslag antydda: varg, hingst och bock. Vargen är det djur vars namn finns som gemensam efterled på personnamnen i alla tre runinskrifter, hingstar och bockar är enligt Santesson's tolkning de djur som

offrats vid det blot som Stentofstenen rests till minne av.

Fig. 10. Bronsmatriser från Torslunda, ca 600. Ur Andrén 2004

Ovan (3.2.2.) har jag nämnt valet av särskilt aggressiva eller kraftfulla djurs betydelse vid forngermansk namngivning som en av lederna i ditematiska namn, ofta med ett ord med krigisk innebörd som förled. Troligen förekom även monotematiska namn, som under den senare vikingatiden (t.ex. Ulv, Bjorn, Hrafn), men enligt Wessén har dessa varit vanligare i

lägre samhällsskikt, varför vi inte finner dem i källorna (Wessén 1927:22). Djurens egenskaper, som snabbhet, vighet, styrka, mod och även slughet tänktes kunna överföras till familjemedlemmen och dess goda eller onda krafter identifieras med familjen (Jennbert 2006:137). Genom djuren kunde man uttrycka sin egen identitet och sociala ställning samtidigt som man hade kontakt med högre makter (Jennbert 2011:183).

För att förstå vargens metaforiska innebörd för forntidens germaner, är det nödvändigt att leva sig in i en värld av krig, våld och omvälvningar, där ritualiserade krigshandlingar var vardagsmat och gudarna (Oden) bistod den starke. Krigareliter för på regelbundna plundringståg för att skaffa sig rikedomar och prestigeföremål, blodshämnd och gisslantaganden varvades med allianser och vänskapsband (Andrén 2006:35). Under Skandinaviens järnålder var förmodligen förhållandena liknande, och av alla vapenoffer att döma, ofta ritualiserade. Begreppen *berserkir* (björnskjortor) och *ulfheðnar* (vargskinn) associerar till en vildsint och osårbar krigarroll under krigsguden Odens (vars namn innehåller ordet för 'raseri', Sundquist & Hultgård 2004:589) beskydd, vilket kan illustreras med de två bronsmatriserna för hjälmlåtar från Torslunda, Öland, från vendeltid (Andrén 2006:35; Sundquist & Hultgård 2004:589, se fig. 10). Sammankoppling mellan djur och människa uttrycks alltså inte bara i personnamnen utan också som här i bildkonsten eller i dikten (Jennbert 2006:137). Krig uttrycks metaforiskt inom skaldekonsten som "att föda vargarna, örnnarna och korparna", en betoning av det vilda i krigets natur (Andrén 2006:35), och i Snorres Edda äter Odens två heliga vargar av de fallna krigarna på slagfältet (Gräslund 2004:124). Att kopplingen mellan varg/hund och krig/död har gamla, indoeuropeiska rötter, visas av t.ex. Kerberos, hunden som vaktar ingången till Hades i den grekiska mytologin, eller den irländska Cú Chulainn (Culanns hund), "the hound of plunder and battle", samt flera grekiska och iranska exempel där krigare jämförs med hundar och vargar (Pettersson 1999:38; Gräslund 2004:124). Inte så förvånande då att de unga krigarna ur den germanska aristokratin tog dessa djur som sina symboler och genom att ikläda sig deras skinn, tyckte sig stå i förbindelse med Oden, krigsguden? Den fornnordiska *fylgia*-tron, dvs. tron på personliga skyddsandar i djurform, innebar att betydande män kunde ha skyddsandar som förstärkte deras manliga egenskaper, eller t.o.m. gav dem förmåga att tillfälligt byta hamn, dvs. förvandlas till djur, en gudomlig förmåga enligt myten (Jennbert 2006:137). Möjligen har seden att låta hundar och hästar följa döda människor i graven, eller använda djurskinn att svepa de döda i, en liknande betydelse (Jennbert 2006:136f).

Sundquist & Hultgård visar exempel från Grekland, Irland och Indien på sociala brödraskap med krigisk inriktning, där syftet var att träna unga aristokratiska män för att kunna uppta dem som fullvärdiga vuxna samhällsmedlemmar, s.k. "Männerbünde", som grund för en möjlig gemensam indoeuropeisk tradition av namngivning kopplad till rituella initieringsriter (Sundquist & Hultgård 2004:586ff). Det irländska *fiana* är exempel på en sammanslutning av unga män i en övergångsperiod då de ännu inte tagits upp i *túath*, där alla medlemmar hade förmögenhet (landegendomar) och hög social status. För att upptas i *fiana*, måste den unge mannen visa inte bara sina förmågor inom krigskonst och fysisk skicklighet utan också kunskaper inom dikt och myt (Pettersson 1999:26ff). Isländska sagor har flera berättelser om både *berserkir* och *ulfheðnar* som betar sig djuriskt, skriker och ylar i extatiskt raseri under

strid. Övernaturliga krafter och förmågor kopplas till vargskinn och bäraren hamnar i ett gränsland mellan liv och död. En studie av personnamn visar en mängd 'varg'- och 'björn'-namn (och andra djur) bland *berserkir* och *ulfheðnar* som antyder en metamorfos, nattlig förvandling eller bärsärkagång, t.ex. *Úlfhamr*, *Bernu*, *Kveld-Úlfr*, *Manulf*, *Wolfgang*. Författarna pekar på varg/hundsymboliken i keltisk, grekisk och indo-iransk religion och dess association med initieringsriter och krigiskhet. Det grekiska namnet Oiolykos, 'ensamvarg', omnämnd av Herodotos, kan antyda en ung mans initieringsritual i ensamhet. På liknande sätt, menar man, har de tre männen i Blekinge, helt klart tillhörande en lokal aristokrati, möjligen genomgått ritualer med vargsymbolik för att tillägna sig gudomlig kraft och stridslycka (Sundquist & Hultgård 2004:586ff).

Offerritualens hingstar och bockar tycks inte ha valts på måfå, utan om Santessons tolkning är riktig är det betydelsefullt att de är just djur av hankön. I den isländska litteraturen har *fylgjan* manliga egenskaper (Jennbert 2006:137), Odens Sleipner är en hingst och Tors dragdjur är bockar. Manligheten betonas alltså i en manlig föreställningsvärld, naturligt i en manlig ritual med krigiska och aristokratiska ideal?

Hästen har en särskild ställning i fornnordisk tro. De framställs t.ex. som solens eller nattens dragare. En tydlig länk finns mellan dem, gudar och människor, och de förekommer ofta i ritualer kopplade till döden och i gravfynd (Jennbert 2006:138; Jennbert 2011:102f). Deras praktiska betydelse och värde för framförallt ett krigarkast är uppenbara och de har länge fått symbolisera makt och rikedom i olika kulturer (Jennbert 2011:66f) .

Bocken/geten var liksom fåret ett av de vanligaste husdjuren under järnåldern, och innebar en värdefull närings- och råvarukälla även i ett kargt landskap (Jennbert 2011:63). Både hund, häst och get/får är vanliga fynd i både skelettgravar, brandgravar och båtgravar under vendel- och vikingatid (Jennbert 2011:101f).

4. Runstenarna i landskapet

I det följande redogör jag dels för de naturgeografiska förhållandena i Blekinge som helhet, dels för hur människorna anpassat sig till dessa. Syftet är att se vilka förutsättningarna varit för en eventuell elit att etablera sig och utöva makt. Möjliga kommunikations- och transportleder ger en antydning om hur människorna samverkat med sin omvärld och förmedlat impulser till varandra. Med andra ord: vilket samröre kan runstenarna på Listerlandet ha med Björkeborsten? Kan vi få en aning om hur 600-talets människor i de blekingska bygderna såg sin omvärld och verkade i den?

4.1 Naturgeografi

Blekinges gränser följer inte naturliga topografiska skiljelinjer utom i söder och sydost där Östersjön omger landskapet. Även Listerlandet har idag en naturlig avgränsning i väster i form av Ryssberget. Gränsen i norr mot Småland skär däremot tvärs över de många naturliga vattendrag och kommunikationsleder som går i nord/sydlig riktning genom ibland djupa dalgångar.

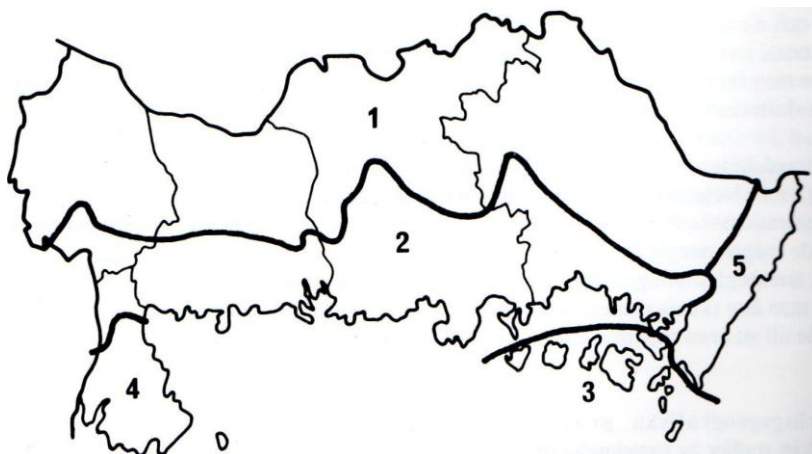

Fig. 11. Näringsgeografiska provinser enl. Björnsson 1946:

1. Norra Blekinges plåtålandskap, skogsbygden;
2. Dallandskapet el. dalbygden;
3. Skärgården, skärgårdsbygden;
4. Listerlandet el. Listerbygden;
5. Östblekinges urbergsslätt, östbygden

Ur Stenholm 1986

Sedan 1670-talet har man delat upp det blekingiska landskapet i tre ekonomiska bygder: skogsbygden längst i norr, mellanbygden eller byabygden och strandbygden i söder. Men Sven Björnsson har i en avhandling 1946 gjort en finare topografisk indelning byggd på vetenskapliga undersökningar (fig. 11), i sin tur kompletterad av Björn E. Berglund 1966, som kan ses i fig. 12 (Stenholm 1986:10ff). Delarna som då skiljer sig ur den äldre indelningen är Listerlandet, skärgården och den östblekingiska urbergsslätten, annars sammanfaller indelningarna i stort sett.

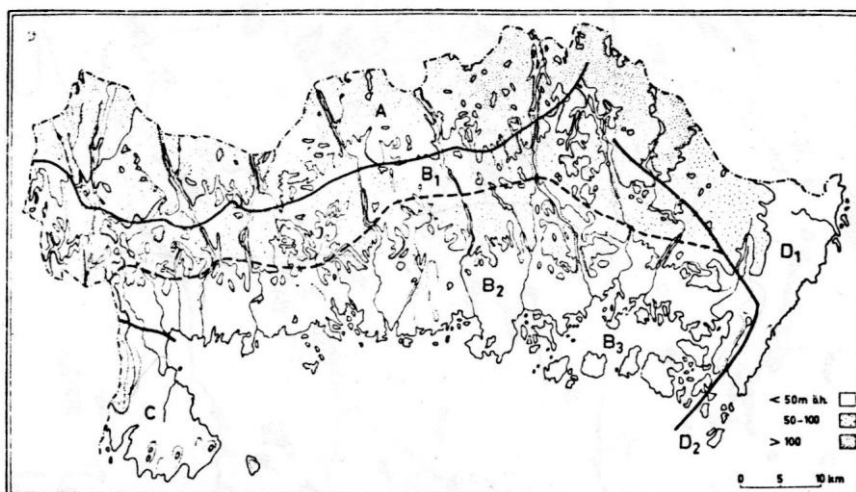

Fig. 12. Ur Björkquist & Persson 1979.

Blekinges topografiska delområden enligt Sven Björnsson (1946) och Björn Berglund (1966).

A. Norra Blekinges plåtåområde. B. Dallandskapet, vilket indelas i inre dallandskapet (B₁), kustlandet (B₂) och skärgården (B₃). C. Listerlandet. D. Östblekingiska urbergsslätten, vilken indelas i fastlandsområdet (D₁) och östra delen av Torhamnshalvön med skärgården öster om Hästholmen (D₂).

Norra Blekinges plåtåområde (som fortsätter inåt Småland) ligger på en berggrund av huvudsakligen granit och gnejs, som här och där bildar urbergsryggar omväxlande med sprickdalar, oftast i nord-sydlig riktning, vilket delar upp landskapet i småområden. Här växlar landskapet mellan skogsområden och kala ljunghedar, mossar och småsjöar.

Det inre dallandskapet, vilket motsvaras av den äldre byabygden, är kuperat, de bördiga dalgångarna uppodlade men avbrutna av åsar och kullar, sjöar och mossar.

Kustlandet är starkt varierat men planar allmänt ut mot slättlandet närmast havet och skärgården, genomkorsat av grusåsar och backar med lövskog. Bergsryggen Vierydsplatån utgör en svårtillgänglig och kuperad avdelare mellan Bräkne-Hoby och Ronneby och även andra starkt kuperade trakter, t.ex. vid Mörrum och Hällaryd, har fungerat som bygdegränser. Skärgården är som mest omfattande utanför Listerby och Karlskrona, med än lövskogsklädda, än kala öar (Stenholm 1986:10ff).

Den östblekingska urbergsslätten består av kambrisk sandsten som ger flack terräng med en småflikig strandlinje och grunt vatten, medan de östligaste kala öarna åtskiljs av djupa sund. (Stenholm 1986:12).

Listerlandet är egentligen en fortsättning på Kristianstadslätten och idag ett slättland och en fullåkersbygd med några uppstickande urbergsklackar som Ryssberget, Stiby backe, Mörby klint och Listershuvud. Den numera torrlagda sjön Vesän skiljde förr Listerlandet från fastlandet, vilket tidvis gjort dagens halvö till en ö. I slutet av 1600-talet hade nästan all odlingsbar mark uppodlats, med undantag för skogsområdena på Ryssberget och på restbergen vid kusten. Kärr- och mossmarker tog upp stora arealer, förutom den delvis igenvuxna Vesän t.ex. Istaby mosse och Lörby mosse, vilket skapade avgränsade ytor lämpliga för bosättning och odling (Stenholm 1986:12; Björk m.fl. 2011:11f). Idag pumpas 8 miljoner kubikmeter vatten ut årligen ut i Östersjön från Vesänområdet som till stor del ligger under havsnivå (<http://www.solvesborg.se/9100>).

Strandlinjerna har sedan inlandsisens tillbakadragande förskjutits genom regressioner och transgressioner med varierande havsnivåer. Vid Kr. f. låg havsytan kring Listerlandet ca 2 m över den nuvarande vilket medfört en försumpning av låglandsområdena (Björk m.fl. 2011:12) och vid vikingatidens slut var den 1 m över nuvarande havsytan vid Lister (uppgift fr. Sölvesborgs museum 2014) (se fig. 19 och 30).

Intressant för frågan om maktförhållanden och välstånd är vilka råvaror som funnits tillgängliga i bygden. En betydelsefull tillgång anses möjligheten till järnproduktion ha varit och kontrollen över järnhanteringen och handeln med järn räknas som en av grundförutsättningarna för en järnåldersaristokrati. För detta krävs tillgång till myrmalm och skog. Fig. 13a är en karta över resultatet av fornminnesinventeringen år 2000 angående förekomsten av järnslag i sydligaste Sverige (Ödman 2009:21). En tydlig koncentration kan ses i det småländska Møre, norr om östra Blekinge. Fig. 13 b visar undersökta blästugnar, här beskuren till Blekinge med gränstrakter.

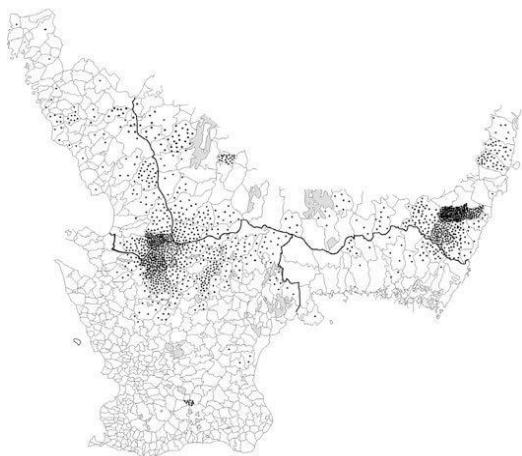

Fig. 13a. Förekomst av järnslag. Ur Ödman 2009.

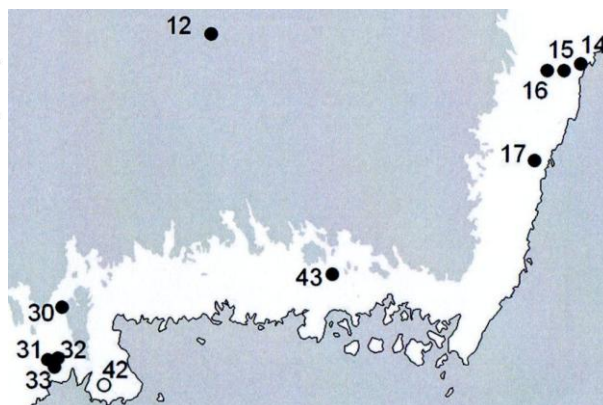

Fig. 13b. Undersökta blåstugnar i Blekinge och gränsområden i Skåne: 12. Nöbbele, 14. Hossmo, 15. Ljungby 1, 16. Ljungby 2, 17. Söderåkra, 30. Näsrum, 31. Bromölla 1, 32. Bromölla 2, 33. Bromölla 3, 42. Istaby 43. Västra Vång. Fyllda cirklar är ugnar daterade till järnåldern, ofyllda cirklar är odaterade men med stor sannolikhet från järnåldern. Ur Björk 2009, starkt beskuren karta.

Naturligtvis visar kartorna bara var undersökningar har gjorts, varför de inte nödvändigtvis representerar den verkliga förekomsten, men de två kartorna visar att Möre måste ha varit ett betydande järnproduktionsområde med tillgång till utskeppningshamn i Kalmartrakten. På 1930-talet upptäckte John Nihlén att Lyckebyåns övre lopp (i Småland) passerar ett mycket fyndrikt område och Nils Ödén fann att ortnamnen längs ån hade ett samband med järnutvinning (se fig. 14) (Ödman 1983:137ff).

Kartan visar områden med rik förekomst av myrmalm.

Fig.14. Ur Stenholm 2006

En annan koncentration ligger i det skånska Bromöllaområdet, inte långt från Listerlandets Istaby, där spår av järnframställning påträffats i samband med utgrävningen av Istabygravfältet. Boplatsen vid Västra Vång har visat sig ha en hantverks- och järnframställningsplats (med en datering till Kristi födelse) intill våtmarken norr om den centrala kullen (Henriksson 2014:24) och tydligen har viss tillgång till myrmalm funnits både där och vid Ystaby (se fig. 14). Annars tycks det vara ont om upptäckta järnframställningsplatser i Blekinge, trots att skogsbygderna och våtmarkerna måste gett gott om bränsle och sjö-/myrmalm. Undersökningar i bl.a. Bromöllaområdet har visat att det är troligt att järnframställningen före vikingatiden varit knuten till den egna gården eller ett mindre antal gårdar, vilket antagligen varit fallet även på annat håll i Sydsandinavien (Björk 2006:38ff), alltså en ganska småskalig produktion. En allmän tendens i Sydsverige tycks vara en nedgång i järnproduktionen ungefär under vendeltid, något som förklaras med en brist på det nödvändiga bränslet för järnframställningen men det ser ut som produktionen i Bromölla kunnat fortsätta hela järnåldern (Björk 2006:36ff). I så fall är det möjligt att Bromöllaområdet kan ha försett Listerbygderna med det nödvändiga järnet, medan det småländska järnet på något sätt nått människorna vid Johannisås och Augerum.

4.2. Det sociala landskapet

4.2.1. Översikt

De naturliga förhållandena och topografin i landskapet har sedan stenåldern varit avgörande för människornas bosättningar, levebröd och kommunikationsmöjligheter. Blekinges naturgeografi har därför gett anledning till att landskapet indelats även kulturellt, språkligt och administrativt. De största hindren för kommunikation tycks ha varit Mörrumsån och Vierydsplatån med sin skog och sina berg (Stenholm 1986:21f). Bengt Ohlsson har genom ortnamns- och dialektforskning kommit fram till att området mellan Vieryds- och Ronnebyån utgjort en naturgeografisk spärr kulturellt och språkligt, bebyggelsen där är relativt sentida och för övrigt nästan tomt på stenåldersfynd, medan Mörrumsån ska ha skiljt de danska dialekterna från blekingedialekterna (Ohlsson 1939:16ff). Detta sammanfaller i så fall med S. Erixons etnologiska indelning av Sverige i tre kulturella delområden där gränserna går tvärs igenom Blekinge just vid dessa två naturliga gränser, samt med Åke Hyenstrands uppdelning i arkeologiska delområden. Även häradsindelningen visar upp samma mönster (Stenholm 1986:21ff). Sammanfattningsvis anser Hyenstrand att Blekinges förhistoriska huvudbygd ligger i dallandskapet som alltså delas i en västlig och en östlig del, och att Listerlandet kan betraktas som ett eget område. Hela Blekinge är för övrigt ett marginalområde till de sydsvenska centralbygderna menar han, och enligt Ohlsson är det i dialektsynpunkt ett typiskt gränsområde (Ohlsson 1939:16; Stenholm 1986:22f). T.J. Arne verkar ha en liknande åsikt då han ger det förhistoriska Blekinge en mellanställning mellan Skåne och Götaland, med Listerlandet som undantag, och med kulturell och ekonomisk tyngdpunkt i landskapets mellersta del (Arne 1925:45). Även Lindquist lägger en gräns vid Mörrumsån mot det förhistoriska Skåne och ett tidvis självständigt Listerland (Lindquist 1923:124). Lister ska långt in på medeltiden ha haft en särställning (v. Friesen 1916:2; Stenholm 1986:35), skriftligt belagd som ett eget område 1231 i kung Valdemars jordebok (Björk m. fl. 2011:11).

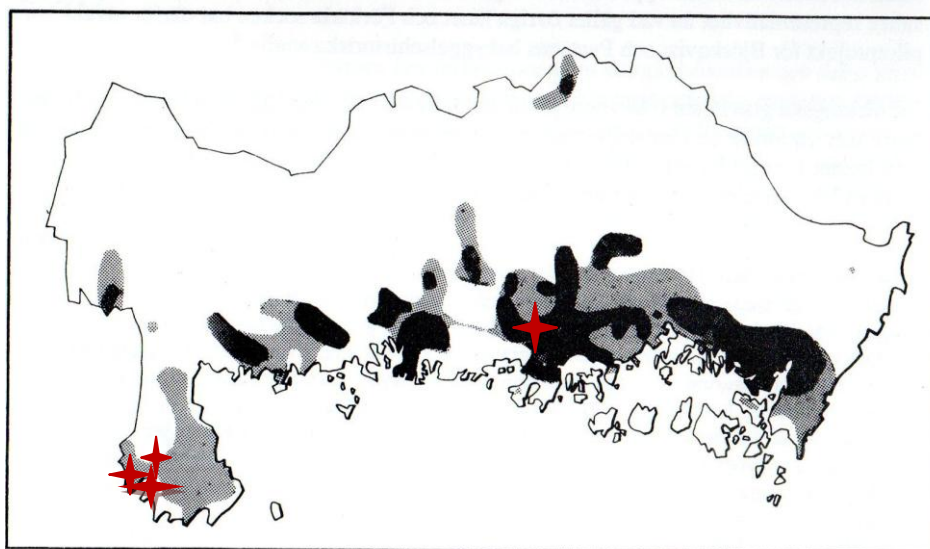

Fig. 15. Runstenarna i fornlämningslandskapet. Ur Björkqvist & Persson 1979.

De över 3000 bevarade fornlämnningarna återspeglar bebyggelsens utbredning under brons- och järnålder. Av kartan, som baseras på Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering, kan man utläsa att kärnbygderna legat i dalbygden. Upprättad av K-A Björkqvist och Th Persson 1979. Efter Persson Th 1984.

Vad gäller bebyggelsen i det forntida samhället är det framförallt gravfälten som kan ge en fingervisning, eftersom de oftast lämnat synliga spår (utom i det uppodlade Listerlandet). I Blekinge är gravfälten från yngre järnåldern av mycket varierande typ med lokal prägel, ofta omfattande fler än 100 anläggningar. Dessa stora fält bör ses som bygravfält, av s.k. Hjortahammartyp (se fig. 16), och de flesta anläggningar har daterats till vikingatid. Alla ligger i dalbygden, de flesta i mellersta Blekinge, och kan förmodas representera en områdeskontinuitet med även äldre, mer rörlig bebyggelse, se fig.15 (Stenholm 1986:43).

Den förhistoriska bebyggelsen bestod av ensamgårdar, dubbelgårdar och byar med tre eller fler självständiga men samverkande gårdar. Byar och åkrar 'vandrade' återkommande. Pollenanalys visar att en expansion och intensifiering av uppodling och ängsbruk under romersk järnålder följs av tillbakagång, för att åter expandera under vikingatiden (Stenholm 1986:24; Milton 1994:60ff). Detta innebär alltså att folkvandringstid och vendeltid kännetecknas av regression.

Hitintills har dock få järnåldersboplatser undersökts i Blekinge. Utöver dem i Istaby, Hjortsberga och Augerum är det framförallt utgrävningarna i Västra Vång sedan 2003 som lämnat arkeologiskt material och kunskap om järnålderssamhället.

Av de sju registrerade fornborgarna i landskapet, som alla ligger på höjder utanför de bebyggda områdena, ligger fem i Medelstads härad, tre av dem vid Ronneby å (Borna 1984:32). Ingen fornborg har påträffats på Listerlandet, bara ortnamnet *Tredenborg* (Stenholm 2009:85).

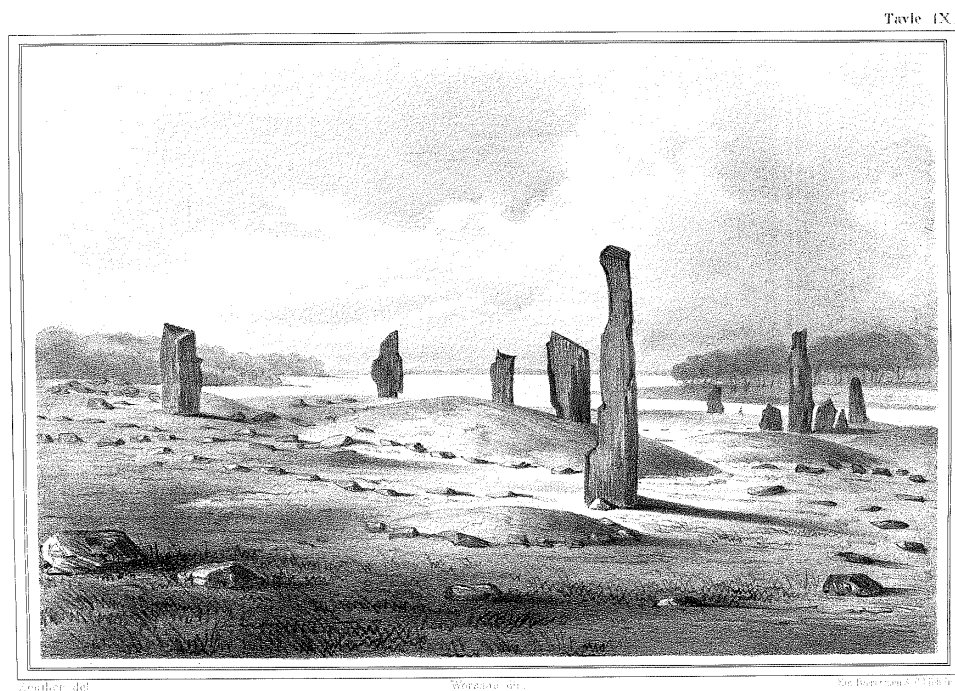

Fig. 16. Hjortahammar gravfält på 1800-talet. Ur Worsaae 1846

4.2.2. Fornlämningar och fynd i stenarnas grannskap

Tre av de aktuella runstenarna har alltså stått på Listerlandet (se fig.17). Ingen av dem står kvar på sin ursprungliga plats, utan har flyttats runt, sedan avbildats och dokumenterats på olika sätt först mer än 1000 år efter sin tillkomst. Det är alltså svårt att veta deras exakta sammanhang. Dessutom har många fornlämningar ovan mark på Listerlandet antingen skadats eller helt enkelt odlats bort, och få undersökningar har genomförts av brons- och järnålderslämningar (Björk m fl 2011:14), varför vi har mycket lite material att utgå ifrån för en rekonstruktion. Jag lägger här fokus på fornlämningar från den relevanta tidsperioden, men med hänseende till platskontinuiteten och till det vendeltida landskapets utseende kan även lämningar från andra tidsperioder vara relevanta.

Fig.17. Runstenarnas ungefärliga ursprungsläge. Karta från FMIS

De två stenarna i Gammaltorps sn, Stentofstenen och Gummarpsstenen, kan ha stått nära varandra, invid både en allfarväg och våtmarksområdet Vesan, och i alla fall den förra har troligen ingått i ett större monument, en stenkrets (se 3.1.1.), utmärkt som gravfält i FMIS (Sölvesborg 14:1) och på kartan nedan. På området mellan Stentofsten och nuvarande Sölvevägen fann man 2003 ett boplatssområde med härdar (Sölvesborg 71) som C14-daterats till romersk järnålder respektive folkvandringstid/tidig vendeltid (BM rapport 2004:4). I närheten har flera stenåldersboplatser påträffats, och ca 200 m från den förmodade platsen för Stentofstenen fann man 2012 i de utgrävda torvytorna dels en tillyxad träpåle, dels ett par hästben (sto), C14-daterade till sen vikingatid (BM rapport 2013:5, FMIS Sölvesborg 107 och 114). Kontraktsposten O. Hammars kommentar om 'kärret' blir nu än mer intressant (se 3.3.1.). Var platsen ett kärr eller en mosse redan under järnåldern? Eller var den en del av havsviken/Vesansjön? Runstenen med omgivande stenar sägs 1823 ha stått på en 'ängsbacke' eller 'något högre belägen plats' (v. Friesen 1916:36f), kanske alldeles intill vattnet/mossen?

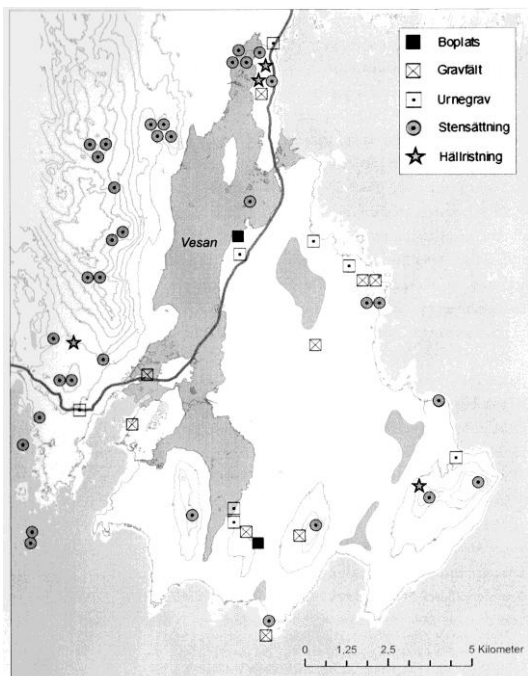
Enligt Hans Milton lär föregångaren till den nuvarande Gammalstorps kyrka ha anlagts på en gammal kultplats (Milton 1994:183), men inga fornlämningar här finns registrerade i FMIS. Säkert är dock, att 1100-talets kyrka stod på en ö i Vesan och att man ännu på 1700-talet färdades dit med båt (uppgift fr Norjeturism 2014).

Istabysten anses ha stått i byn, på eller intill ett gravfält och i närheten av en äldre boplats på den höjdrygg som nuvarande bytomten ligger på (se 3.1.3.), ca 5 km från Stentofte. Den nu försvunna högen, liksom urnegravarna, har redan omnämnts. Undersökningar gjorda av Blekinge museum från hösten 1975 till våren 1979, strax sydost om Istabys bykärna, omfattade över 1000 anläggningar med fynd från yngre stenålder, en boplats från bronsåldern, fossila odlingsspår från förromersk järnålder samt ett gravfält vars gravar har daterats till huvudsakligen äldre romersk järnålder men även till folkvandrings- och vendeltid (Björk m.fl. 2011:21, 47). På kartan i fig. 18 syns i väster även utmärkt platsen för ett eventuellt offerfynd i Istaby mosse, en halsring av brons. Byn och åkermarken på/vid den söder om liggande höjdryggen har således lång förhistorisk kontinuitet och har förmodligen rest sig tydligt över det omgivande låglandet och sankmarkerna. På 600-talet lär gårdslägena varit stabila inom bytomten och gravfältet sedan länge ha ersatt den förromerska åkern och bronsåldersboplatsen (Björk m fl 2011:25).

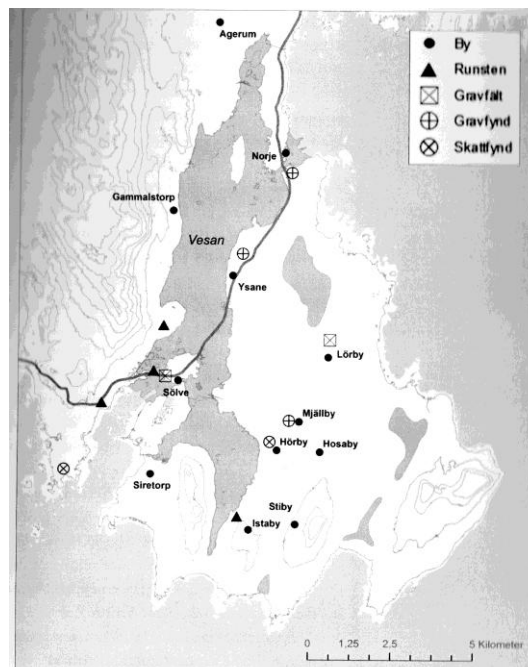

Fig. 18. Karta över Istaby med fornlämningar och utgrävningsområde. Ur Björk m fl 2011 *Istabys gravfält*.

På den vänstra kartan i fig.19 syns stensättningarna och gravfälten från bronsålder/äldre järnålder på Listerlandets restberg och kustlägen, medan den högra visar fynd från yngre järnålder i förhållande till de förhistoriska bylägena. De markerade skattfynden är vikingatida. De tre grannbyarna Hörby, Mjällby och Hosaby kan tolkas som ett framväxande bygdecentrum på Lister (Björk m fl 2011:12ff).

Registrerade fornlämningar från yngre bronsålder/äldre järnålder.

Registrerade fornlämningar och fynd från yngre järnålder.

Fig. 19. Ur Björk m fl *Istabygravfältet*. Områden som ligger under 3 m ö h är rasttrade

Fig. 20. Istaby ligger något höjd över omgivningarna. Foto: Antonia Hellstam, 2014.

Under de arkeologiska undersökningarna 2011 i samband med E22:ans nya sträckning längs Vesans forna östra strand (se fig. 19 och 22), delvis sammanfallande med den gamla kustlandvägen, har intressanta nya fynd gjorts. Förutom gravfält från bronsålder/förromersk järnålder och en stenåldersboplats, påträffades nordväst om Ysane kyrka en gårdsanläggning med flera långhus, grophus och ett båthus (se fig. 21), vilka C14-daterades till folkvandringstid (Björk m fl 2011:19), eller möjligen något senare (Blekinge museums hemsida säger mellan 450-800 e. Kr.). På samma plats har tidigare undersökts bl.a. sekundära gravar från folkvandring- och vikingatid. Gårdar med båthus är mycket ovanliga i Sverige, men har påträffats på flera platser i Norge (http://www.blekingemuseum.se/05_02z5_e22.asp#).

Fig. 21. Vy över det 15 m långa båthuset från yngre järnålder.
Foto: Blekinge museum

Även odlingsytor belägna på moränholmar i Vesansänkan och fossil åkermark längs östra stranden har kunnat dateras till folkvandringstid-yngre järnålder (Björk m.fl. 2011:19).

Fig 22. Del av sjökort av Jens Sörenssen 1719 över Listerlandet med farvatten. Lägg märke till kustlandvägen som går över Sölve och Vesansundet. Søkortsarkivet Köpenhamn.

Ur Stenholm 2006

Den fjärde runstenen, Björketorpsstenen, står ca 6 mil från Listerlandet, just öster om den naturgeografiska skiljelinjen Vierydsplatån och i nära anslutning till Johannishusåsen med dess ca 350 registrerade fornlämningar (enl. broschyr från Länsstyrelsen 2014), se fig. 23. Stenen var en gång väl synlig från Johannishusåsvägen som följer åsen och ett sammanhängande stråk i nord-syd med fornlämningar från romersk till yngre järnålder. Gravfälten från äldre järnålder dominerar, men bara ett fåtal stensättningar har undersökts, på Hjortsberga gravfält och Kasakulle (Persson 2014:9-17).

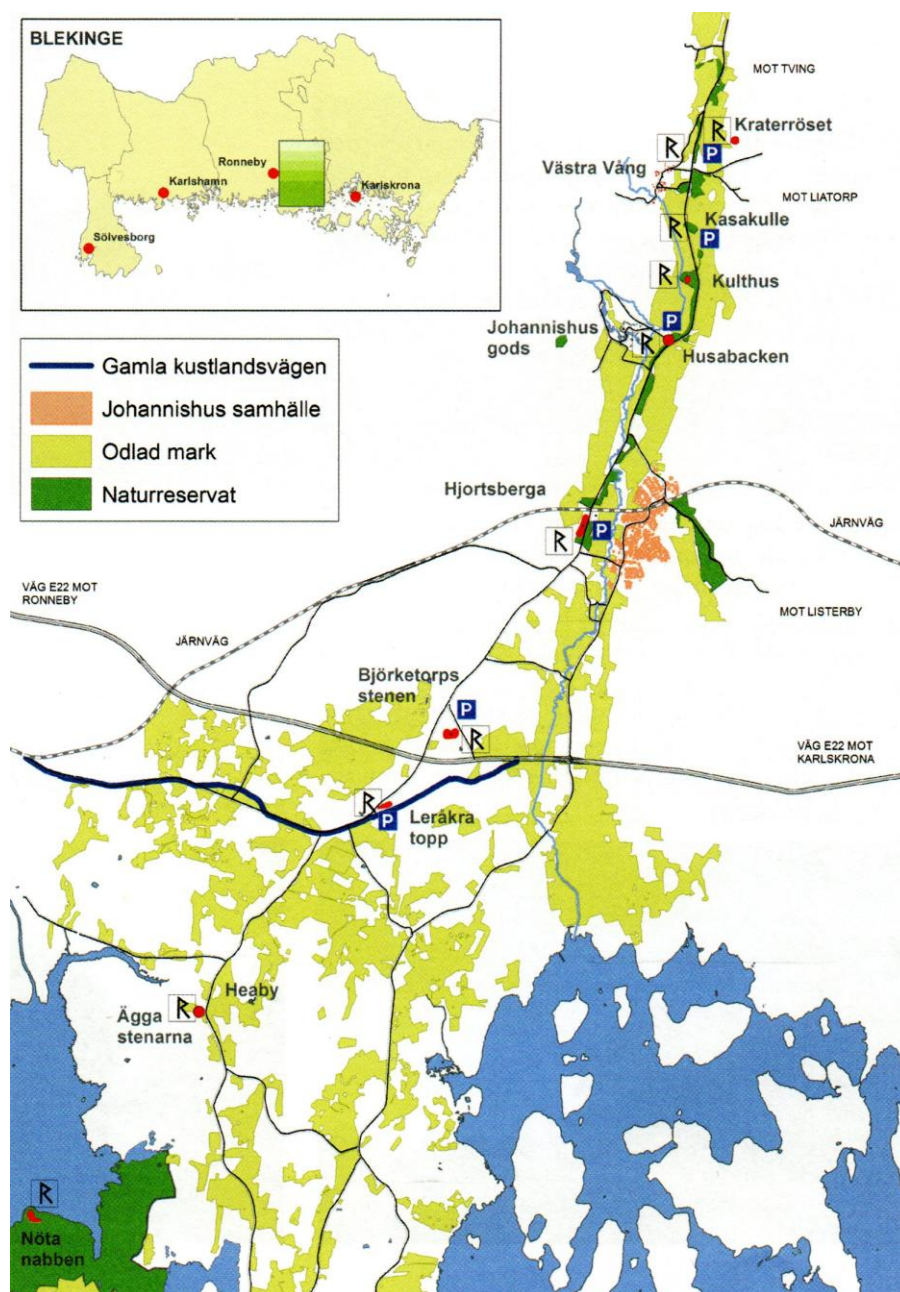

Fig. 23. Karta över Johannishusåsen med vägar. Länsstyrelsen 2014.

På Kasakulle gravfält (Raä 45-46) med vendel- och vikingatida gravar fann man redan 1885 i en skeppssättning fragment av en armband i silver med stämpeldecor från vendeltid, pärlor av brons och bergkristall samt keramik som daterats till vendeltid (Björkquist & Persson 1979:51; Rapport UV 1982:1). Även på Hjortsberga gravfält (Raä 14), som med sina 120 synliga anläggningar från yngre järnålder är det största i Blekinge, har undersökningarna gjorts i äldre tid. Fynden, bl.a. delar av en hästmundering och praktspännen, vittnar om en lokal elit med långväga kontakter under vendeltid-vikingatid. På Husabacken finns bl.a. resterna av det yngre järnåldersgravfält som troligen tillhört Åstorps by vilken försvann i samband med bildningen av Johannishus gods på 1700-talet, och spår efter en egendomlig anläggning bestående av långa rader med meterstora gropar efter resta stenar. En vikingatida silverskatt påträffades vid Västra Vång, Hjortsberga socken, redan på 1860-talet, bestående av tusentals mynt och smycken (Persson 2014:12ff). Men färskast material till

Fig. 24. Romerska bronsbyster, guldgubbar och keltiska bronsmasker från V. Vång. Ur Blekinge museums utställningskatalog *Skatterna från Västra Vång* 2014 och fotograferat utställningsmaterial från V. Vång.

järnåldersforskningen i Blekinge har fältundersökningarna sedan 2004 i Västra Vång bidragit med. Ett vattenreningsprojekt föranledde undersökningar, bl.a. med detektor, som bekräftade boplatsens omfattning och långa kontinuitet från romersk järnålder till vikingatid. Uppe på kullen i boplatsens mitt fann man först en bronsmask från äldre järnålder i keltisk stil, fragment av glasbägare (från folkvandring- och tidig vendeltid, Henriksson & Nilsson 2015) vapen och spår av brons- och järnhantering (Henriksson & Nilsson 2013: 36). Efterundersökningarna som påbörjades 2012 och fortfarande pågår (2014) gav ett omfattande fyndmaterial med tydliga indikationer på en boplats med spår efter människor med makt och långväga kontakter, däribland fyra bronsmasker, två bronsbyster och 29 guldgubbar (se fig. 24), av vilka några är unika för Västra Vång och andra identiska med guldfigurer från annat håll, t.ex. Eketorp på Öland och Sorte Muld på Bornholm samt mindre 'guldtackor'. Den tidigaste boplatsen (Kr.f. - 600-700-tal) tycks ha legat alldeles söder om kullen och intill Tvingvägen men har under vikingatid flyttats något längre västerut. På den norra sluttningen av kullen, vid vad som nu är utdikad våtmark, har man bedrivit hantverk och åtminstone vid tiden för Kr. f. framställt järn. Själva kullen kröns av en bronsåldershöj och en funnen havrekärna har C14-daterats till bronsålderns slut, varför fynden av guldgubbar, bronser från rituella kärl och kremerade ben här bör tyda på rituella aktiviteter under en lång tidsperiod. På

1816 års storskifteskarta kallas kullen "Bjelke kulle" och marken norr om den "Wi åkers ängarne" där 'vi' har betydelsen 'kultplats från yngre järnålder'. Stenpackningar strax under torvytan är fortfarande odefinierade, men ännu ej färdigställda analyser av de linjära stenstrukturer som syns på georadar kanske kommer att klargöra vilken typ av byggnader som har stått där (Henriksson & Nilsson 2013: 38ff; Henriksson 2014a:24ff, 41; Henriksson 2014b:42; Henriksson & Nilsson 2015).

Johannisåsens förlängning ute på Nötanabben kan ha försett det dåtida samhället med en hamnplats, liksom den på Hjortahammar, båda med utmärkt läge vid segelleden genom skärgården. Båda platser har gravfält från yngre järnålder (Persson 2014:13).

En av de få större järnåldersundersökningarna som gjorts i Blekinge innan Västra Vång är Oscar Montelius utgrävningar vid Augerum 1895. Efter att en vikingatida silverskatt påträffats här tidigare, fann han nu en båtgrav från tidigt 600-tal som innehöll en 6 m lång och smal båt med ett kvinnolik prytt med pärlor och spännen. Graven låg delvis täckt av huslämningar från vikingatid (Rapport Augerum 2011:6), men det exakta läget är inte känt (Lihammer 2007:100). De en gång över 200 synliga anläggningarna på gravfältet på Kummeln (Raä 24-25) i Augerums sn har tyvärr bortodlats (Björkquist/Persson 1979:19). Det är intressant att notera att den typ av östersjökeramik som man fann i Augerum och till viss del i Gärestad (Edestads sn) även påträffats i Västra Vång som enda annan fyndplats (Rapport Västra Vång 2008:24). Anne Lihammer vill lokalisera båtgraven till en höjdrygg mitt i Lyckebyåns dalgång i närheten av två vikingatida gravfält (Lihammer 2007:100f). I skärgården utanför Lyckeby och Augerum, på Senoren och på Tjurkö, har man funnit sammanlagt fem folkvandringstida guldbrakteater, varav en med runinskrift, och två guldsolidi. Utanför Sturkö har en svärdsknapp i guld med granatinläggningar påträffats, liknande föremål från Uppland och Sutton Hoo från 600-talet (Lihammer 2007:101), se fig 25.

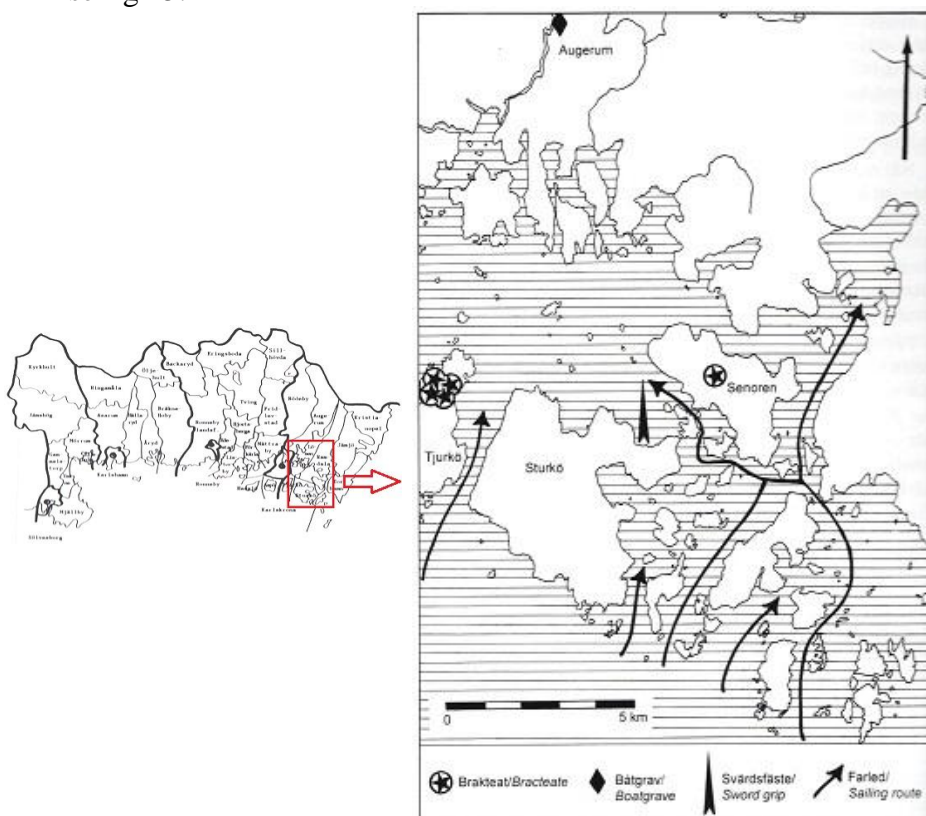

Fig. 25. Fyndplatser för föremål som indikerar en elit i östra Blekinge under folkvandrings- och vendeltid. Ur Lihammer 2008

4.2.3. Ortnamn

För att finna spår efter en elit eller ett socialt maktcentrum i den lokala bygden kan ortnamnen vara till stor ledning. Även namn med religiösa associationer är ytterst relevanta då heliga platser eller platser med kultiskt förflutet kan tänkas ha legat i närheten av ett maktcentrum (Fabech 2006:26ff; Björk m fl 2011:12f). Därutöver ger ortnamnen en aning om ortens ålder och naturgeografiska betydelse. Men ett ortnamn kan också mycket väl ha flyttat tillsammans med en rörlig bebyggelse, i synnerhet i förhistorisk tid, och en viss namntyp kan ha varit i bruk under lång tid (Milton 1994:63). Jag ska alltså titta på relevanta namn på Lister och i området runt Björketorp i Medelstads härad. I fig. 26 syns ganska tydligt att de äldsta namnen främst finns koncentrerade till Listerlandet och till byabygden i östra hälften av Blekinge, Medelstads och Östra häraderna (fyllda markeringar).

Fig 26. Ur Hallberg 1990

Själva namnet 'Lister' eller 'Listerlandet' är föremål för olika teorier. Ett förslag är att namnet är ett gammalt folknamn, som senare överförts till exempelvis 'Listerby' (= listerbornas by). Åke Ohlmarks citerar en icke namngiven skrift av von Friesen där denne hävdar att runtypen på de fyra blekingska runstenarna är norsk-götisk och kommit från 'Lister' i Norge, förmodligen med norska emigranter (Ohlmarks 1978:213). Otvivelaktigt finns namnet i Norge, i varianten 'Lista', den sydvästligaste udden av Vest-Agder, utmed Listafjorden (<http://lighthousesofnorway.com/beautiful-lista/>). Ett *lista* med betydelsen 'gräns', 'inhägnad' fanns i fornhögtyska (Hoad 1996:268), men enligt Hellquist har ordet samma betydelse som i fornsvenska och isländska *lista*, 'kant', möjligen besläktat med latinets *litus*, *litoris*, 'strand' (Hellquist 1980:579). Denna topografiska syftning skulle passa bra in på både den långa höjdrygg som den högsta punkten Listershuvud ligger på och den norska udden, båda sedda

från havet. Terrängbeteckningen 'list' kan ha utvecklats språkligt till 'lister', som i Listerby, Listersjön osv (Hallberg 1990:12f), men namnet Lister måste vara äldre än dess sammansättningar (Benson 1996:25). Även Listerudden i Uppland kan ha detta ursprung (Hellquist 1980:579). Ännu en möjlighet är att namnet är en avledning med suffixet *-str-* (el. *-tr-*, enl. Hellquist) som förekommer på önamn (Hellquist 1980:579; Hallberg 1990:12f), eller att detta är en avledning till urnord. *(h)lið*, 'bergsslutning' (Benson 1996:26). De likaljudande namnen i Mellersta härad kan dock ha en helt annan etymologi, enligt Hallberg (Hallberg 1990:27).

De äldsta ortnamnstyperna anses vara de med ändelserna *-by*, *-sta(d)*, *-inge*, *-åkra* och *-rum* (Hallberg 1990:19; Björk m fl 2011:12). Av dessa finns på Listerlandet 7 st på *-by* (alla i Mjällby socken), ett på *-inge* och ett på *-rum* (Milton 1994:62). De äldsta formerna av *-by*-namnen (möjligen från 500-600-talet) har terrängbetecknande förleder och ändelsen är en avledning av verbet *bo*, med snarast betydelsen 'gård' (Hellquist 1980:115; Hallberg 1990:25).

Majoriteten namn på *-inge/-unge* bildades före 800-talet, och ändelsen består av två delar, inbyggarbeteckningen *-ingar/-ungar* och det urnordiska suffixet *-ia* (senare *-e*) som betecknar platsen där inbyggarna bor. Namn på *-rum*, med betydelsen 'öppen plats' är som allra senast från sen vikingatid men förmodligen äldre och vanliga i sydöstra Sveriges kustlandskap (Hallberg 1990:23ff, 41).

Hosaby (äldsta belägg Husæby 1465 enl. Hallberg, 1304 enl. Milton) är troligen en form av det mellansvenska *husaby*, dvs. ett säte för kungamaktens fogdar eller 'kungsgård' (Hallberg 1990:26; Milton 1994:66).

Hörby (Hørby 1414) innehåller antingen växtnamnet *hör* = 'lin' eller det terrängbetecknande *hörg*, av fornnord. *hQrgr* = 'stenhög, samling stenar' enligt Hallberg, men Stefan Brink tolkar ordet som 'hednisk offerplats' (Hallberg 1990:26; Milton 1994:66; Björk m fl 2011:13). Charlotte Fabech menar att det ska tolkas som en helig plats bestående av människokonstruerade monument och att dessa ofta förekommer vid elitära boplatser, med början under folkvandringstid (Fabech 2006:27f). Även Hellquist ger betydelsen 'offerställe' (Hellquist 1980:395) och Benson 'kultplats' (Benson 1996:35).

Istaby (Isteby 1570 enl. Hallberg, 1528 enl. Milton) innehåller det lägesangivande *Ytzsta* = 'yttersta' förekommande i andra ortnamn, eller möjligen ett försvunnet bebyggelsenamn *Istadh* (Hallberg 1990:26; Milton 1994:66)

Lörby (Löfwerby 1414 enl Hallberg, 1182 enl. Milton) av *Lifr*, ett vattendragsnamn besläktat med substantivet 'lever', ev. 'stillastående', 'levrat' vatten (Hallberg 1990:27). Benson menar att ursprunget är *Ludherby-Lödherby* som i sockennamnet Lur, en naturbeteckning (Benson 1996:36f).

Mjällby (Myathølby 1310 enl. Hallberg, 1304 enl. Milton) av det lägesangivande 'mellan', vanligt förekommande på byar som ligger centralt och mellan andra (Hallberg 1990:27; Milton 1994:66). Åsytftar förmodligen läget mellan Hörby och Lörby (Benson 1996:36).

Mörby (Mørrebye 1547 enl. Hallberg, 1530 enl. Milton) av terrängbeteckningen 'mosse, kärr, myr' (Hallberg 1990:27f; Milton 1994:66). Den nu utdikade Fulasjö kanske åsyftas (Eriksson 2012:48) eller våtmarkerna mellan Mörby, Hörby och Sölve (Benson 1996:37).

Stiby (Stiby 1414) ligger vid *Stiberget*. Oklart ursprung, men möjligen av *stig* = mindre gångväg, liksom *Stiby* på Österlen (Hallberg 1990:28)

Kylinge (Kyllingæ 1417) i Gammalstorp sn, är en avledning av inbyggarbeteckningen *kullingar* = 'personer som bor vid/kommer från Kulla' eller 'kullen'. Omljudet från *u* till *y* har skett före vikingatiden. *Kulla* är namnet belagt år 1417 på en gård söder om Kylinge (Hallberg 1990:24; Milton 1994:66)

Agerum (Agharum 1421) i Gammalstorp sn, kommer från genitivformen av mansnamnet *Aghi* (Hallberg 1990:41; Milton 1994:66)

Andra namn av intresse på Lister med trolig förhistorisk anknytning är Norje, Pukavik, Sölve, Valje och Ysane:

Norje (Noore 1506, Norge 1537 och Norge sundtt ca 1570) kan komma av sammansättningen *Norøia*, av *nor* med dansk tolkning 'vattensamling som genom ett trångt utlopp har förbindelse med havet', eller med centralsvensk betydelse 'trångt sund mellan vattensamlingar' och en pluralform av ö. *Öjana*, 'öarna' i Vesan, kan vara vad som åsyftas i efterledet (Hallberg 1990:100; Milton 1994:66). Benson tolkar namnet som 'norögat', dvs. 'sund' (Benson 1996:32). Enligt Hallberg ingår ordet *nor* ofta i ortnamn som kan knytas till det gamla sveaväldets kärnområde, då med betydelsen 'avsnörd vik, skyddad hamnbassäng' (Hallberg 1990:100).

Pukavik (Pugeuigs haffn 1575) i Gammalstorp sn innehåller ordet *puke*, 'djävul' el. 'ond ande' (Ohlsson 1939:216; Hallberg 1990:96; Milton 1994:66).

Sölve (Sølfue 1624 enl. Hallberg, 1343 enl. Milton) i Sølvesborgs sn, är möjligen ett inbyggarnamn bildat till ett äldre viknamn *Sylvir*, eller kopplat till ett ånamn *Sylv*. Viknamnet, som också utgör förledet i *Sølvesborg* har inte tolkats säkert, men kan innehålla ordet *vi*, 'helig plats' eller *vidher*, 'skog' (Hallberg 1990:18).

Valje (Vallø 1624, Wallie 1675) i Sølvesborgs sn, av forndanska *wæthil*, 'vadställe', ev. ursprungligen namnet på Sissebäcks mynningsvik där den gamla färdvägen runt Ryssberget gick (Hallberg 1990:97; Milton 1994:66).

Ysane (Ysende 1413, Ysande 1420 enl. Hallberg, 1304 enl. Milton) har ingen säker tolkning men är förmodligen, liksom de flesta andra i denna grupp, ett naturnamn (Björk m fl 2011:12), i äldre källor med betydelsen 'dy', syftande på våtmarken vid Vesan (Eriksson 2012:48). Enl. Benson äldre än *-by*-namnen med möjlig betydelse 'ö' (Benson 1996:33).

Vesan av forndanska *veisa*, 'gyttja', 'dy', eller 'igenväxande våtmark' (Hallberg 1990:87; Benson 1996:33)

Ortnamn av intresse i Medelstads härad och Östra härad:

Augerum (Aurarwme 1396), Augerums sn, av *ave*, 'strandäng', el. 'grund havsvik' (Hallberg 1990:15,41).

Gärestad (Järlllestadtt ca 1570, Jernestad 1591, Jerrestadt 1595), Edestads sn, av fornsv. *iædhur*, dial. *jär*, 'grusås' el. av *jarl* el. mansnamnet *Iærund*, samt *-staðiR*, 'ställe', 'plats' (Hallberg 1996:22)

Edestad (Edhestadha 1471), Edestads sn, av mansnamnet *Edhe* och *-staðiR* (se ovan) (Hallberg 1996:22)

Fridlevstad (Frillungstadha 1349), Edestads sn, av '*Friedlevs son el. ättling*' (Hallberg 1996:22)

Askunga (Asgunge 1583), Friedlevstad sn, av trädbeteckningen *ask*, ett träd med betydelse i förkristna kulthandlingar, och *-ungia*, platsen för (*ask*)*ungarna*, folket som bodde vid asken/askarna (Hallberg 1996:23f).

Kullen (Kyllinge 1684) på Sturkö, möjligen förvikingatida avledning till inbyggarbeteckning till 'kulle' (Hallberg 1996:24)

Wi-åkern, Hjortsberga sn, av *vi* 'offerplats, helig plats' (Pamp 1981:33). Benämningen på åkern/våtmarken norr om Vångkullen.

Vång, Hjortsberga sn, av 'vång', 'sammanhängande stycke av odlad jord eller ängsmark, hörande till inägorna till en gård eller by' (Pamp 1981:78)

Bjärby, *Gredeby*, *Heaby*, *Listerby*, *Nättraby*, *Oxlaby*, *Stenaby* och *Vedeby*, är alla *-by*namn med naturbetecknande förled, som *biergh*, 'berg', *gryt*, 'stenig terräng', *hed*, *oxel*, *sten*, och *ved*, 'skog' (Hallberg 1996:25ff). *Listerby* kommer antagligen av Listerbyån, ett äldre namn på Listerån, vars förled kan komma av *Ljuster* el. *Lystr*, möjliga äldre namn på Listersjön och Listerån (Hallberg 1996:27; se namnet *Lister* s. 33). *Sörby* (Sørby 1583), Ronneby, innehåller antingen *Sör-*, 'söder' el. *sör*, 'dy, gyttja' (jfr *sörja*) (Hallberg 1996:28).

4.2.4. Kommunikationsleder

Blekinges läge mellan det sydsandinaviska centralområdet i Skåne och Danmark och östersjökusten med Öland och Gotland och norrut mot de småländska och järnrika Varend och Möre, har gett landskapet en karaktär av gränsland, kanske även av marginalområde, men samtidigt har det sedan urminnes tider varit betydelsefullt för färd och transport mellan dessa områden, både till lands och till sjöss. De naturgeografiska förhållandena (se avsnitt 4.1) med nord-sydliga åsar och dalgångar har gett möjligheter till kommunikation, men har i äldre tid också erbjudit svårigheter att ta sig fram landvägen i form av svåröverstigliga bergsryggar och ogenomträngliga skogar, framförallt i öst-västlig riktning. Bygderna avgränsades från varandra i mindre delområden (Stenholm 1986:24). Fortfarande vet vi ganska lite om hur

kommunikationen mellan bygderna såg ut under järnåldern, då källorna är få (Henriksson 2014:22), men vissa stora genomfartsleder kan vi spåra. Hur nådde den småländska myrmalmen de blekingska hamnarna, t.ex., för utskeppning till annan destination? De många åarna i nord-sydlig riktning kan tyckas vara en god transportväg i en tid, då vägar och stigar gick genom farliga och svår genomträngliga naturområden, och både Nihlén och Ödman har framhållit att järntransporten måste ägt rum via ådalarna söderut mot de blekingska hamnarna Ronneby och Lyckeby (Nihlén 1923:10; Ödman 1983:137ff), men både Ronnebyån och Lyckebyån anses av vissa forskare (L.-O- Larsson) ha varit olämpliga för transport, varför kommunikationen mellan det småländska inlandet och de blekingska hamnarna bör ha skett via landsvägarna (Stenholm 1986:37). Däremot har flera av åarna varit farbara ett stycke in i landet till djupare liggande hamnar, t.ex. Nättrabyån (Öjerskog 2008:20). Fr.o.m. vikingatiden sägs exporten av sjö- och myrsmalm ha utgått från Kalmars hamn (Nihlén 1932:10), men viss sjötransport bör kunna ha förekommit även tidigare. De sex stora medeltida nord-sydgående vägarna kan ses på kartan nedan och strålar alla samman i Växjö (urspr. Vägsjön, Öjerskog 2008:20). De flesta måste dock vara betydligt äldre än medeltida, vilket kan ses av runstenarnas placering längs många av dem, liksom genom ortnamnsforskningen. Förekomsten av förvikingatida ortnamn (på *-löv* och *-lösa*) utmed Allbovägen mellan Växjö och Vä visar t.ex att vägen har förbundit Varend med Lister via kustvägen redan före vikingatiden. Viktigast av de nord-sydgående vägarna på medeltiden var dock Ronnebyvägen mot Tingsryd vars fornlämningar tyder på förhistorisk användning (Björkquist & Persson 1977; Stenholm 1990:38f). Vintertid var det lättare att färdas på land och vägarna kunde då delvis få andra sträckningar, t.ex. över sankmarker eller sjöar (se Kongsliden, fig.28) (Öjerskog 2008:20f)

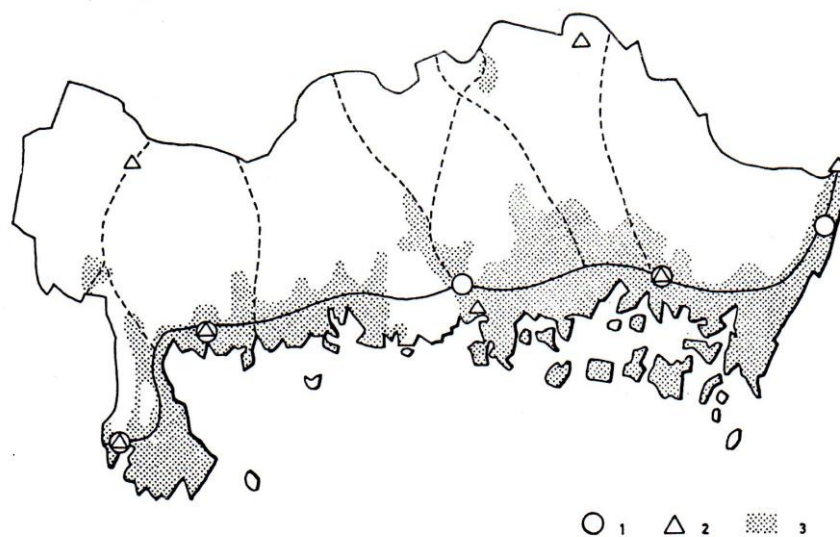

Fig. 27. Kustlandsvägen förenar öst och väst i Blekinge. Den löper under hela sin sträckning genom den forntida bygden utom väster om Ronneby, där vägen letar sig fram över ett milsvitt, obebott skogsområde, Vierydsplatån. Genom sin bindning till bygd kontrasterar denna förhistoriska väg mot de under medeltid skapade Varendsvägarna (streckad markering).
 Teckenförklaring: 1. Medeltida stad: Sölvesborg, Elleholm, Ronneby, Lyckå, Avaskär. — 2. Medeltida försvarsanläggning: Sölvesborgs slott, Hörneborg, Sjöborg, Hagbards Källare, Gåsenabb, Lyckå slott, Brömsehus. — 3. Bygdens utbredning under förhistorisk tid, sammanställd efter Riksantikvarieämbetets fornlämningsinventering 1969—1972. — Kartan upprättad av författarna 1972.

I väst-östlig riktning är det tveklöst den gamla kustlandsvägen (på Meijers karta från 1600-talet "Via Regia", "Kungsvägen") som har förbundet Skåne-Danmark med östersjökusten, Kalmar och Stockholm, men även varit en förbindelseled mellan bygderna i Blekinges dallandskap liksom mellan vägarna från inlandet. Att vägen gick genom de tidigast uppodlade bygderna syns på fornlämningarna utmed den (Stenholm1986:36f). Vägen, dvs. stigen, gick fortfarande på 1800-talet över den skogbevuxna Vierydsplatån, på en sträckning mellan Bräkne-Hoby och Ronneby, där den svårforcerade skogen och bergen utgjorde en obebodd ödemark och gräns mellan västra och östra Blekinge. Här ligger idag fornlämningarna från brons- och äldre järnålder i ett ca 1 mil långt "pärlband" och tyder på en färdled som använts i tusentals år, den äldsta landsvägen i Blekinge (Björkquist&Persson 1977; Fernebring 1997). Reseskildringar från 1700-talet beskriver den som inte mycket mer än en klövje- och ridväg, men redan 1050 vid riksgränsdragningen var den så betydelsefull att man reste en sten där den passerade gränsen mellan Sverige och Danmark (Stenholm 1986:37). För att undvika mossar och kärr och för att slippa underhålla vägen valdes, liksom för andra vägar, högt liggande partier, ofta på kala berghällar. Att en del av vägen gått genom djup skog har också bidragit till att den inte förstörts av modernare vägdragning (Fernebring 1997)

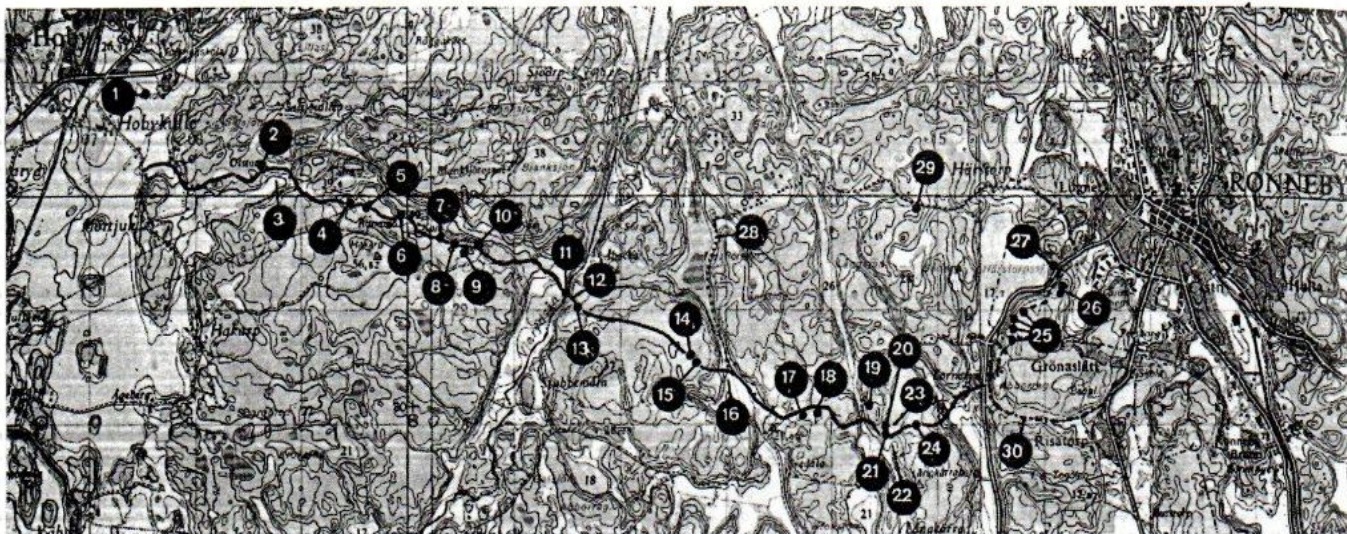

Fig. 28.

Karta över allmannavägen mellan Bräkne-Hoby och Ronneby. Ärtal inom parentes anger när ett ort- eller artefaktnamn nämns skriftligt för första gången. 1. Saxekullarna (1667): gravfält med flatmarksgravar, skeppssättningar, rundastensättningar och resta stenar; spolierat. — 2. Olstorp (Mörtjuk 6:4): rundstensättning, 3 m diam. och stenblock på underliggare, 1,65 m st.; undersökt 1972. — 3. Krabba hejan (1814). — 4. Tipplehall (1757): två oregelbundnastensättningar, 6 resp. 3,5 m st.; undersökta 1972. — 5. Davids sten (1833). — 6. Rundstensättning, 3 m diam. — 7. Rundewärpe (1757), borttaget offerkast. — 8. Runamo (1624): diabasgång med runliknande sprickor. — 9. Rundadstensättning, 3 m diam. — 10. Stenblock på underliggare, 1,7 m st. — 11. Landsbro (1658). — 12. Kungsängen eller Christierns mad (1793). — 13. Triangulärstensättning, 5 m i sida. — 14. Rundstensättning, 4 m diam. — 15. Rundstensättning, 4,5 m diam. — 16. Bällebro Kärret (1789); Brogia Måse (1696). — 17. Rundadstensättning, 6 m diam. — 18. Två rundastensättningar, 4 resp. 4,5 m diam. — 19. Två rundadestensättningar, 5 resp. 7 m diam. — 20. Rundadstensättning, 4 m diam. — 21. Oregelbundenstensättning, 4 m gmsk. — 22. Milare hagen (1798). — 23. Harabråne (1798). — 24. Kvadratiskstensättning, 8 m st. — 25. Hjorthöjden: vägförbindelse 1696, spolierad av bostadsbebyggelse; flera fornlämningar (från söder): rundadstensättning, 7 m diam.; två oregelbundnastensättningar från yngre bronsålder/äldre järnålder, undersökta och borttagna 1968; rundstensättning med centralblock, 20 m diam. samt rest av triangulärstensättning, 6,5 m st.; rest sten, 0,7 m h. — 26. Rösliknandestensättning och rundstensättning från mellersta bronsålder resp. äldre järnålder; undersökta och borttagna 1966. — 27. Rest av gravfält med 6 resta stenar, 0,2–1 m h; Av dessa utgör 4 st. sannolikt en rest av en kvadratiskstensättning. — 28. Gambal landz wäg Kongs lyden kallad (1696); förmodad vinterväg. — 29. — Stenblock på underliggare, 1,6 m st. — 30. Landsväg från 1600-talets förra hälft.

Ur Björkquist&Persson 1977

Den kanske snabbaste vägen längs kusten i bägge riktningar var antagligen ändå sjövägen, och segelleden genom den skyddande skärgården i Blekinge måste ha varit livligt trafikerad redan i förhistorisk tid. Under vikingatiden band den samman danernas och svearnas centralområden och ett utvecklat vårdkasesystem ute i skärgården fungerade som kommunikation och bevakning. Detta system kan ha börjat användas redan under vendeltid (Stenholm 1986:36, 79). På kartan i fig. 29 syns fornlämningarna även ute på öarna i mellersta skärgården som bevis för segelledens ålder.

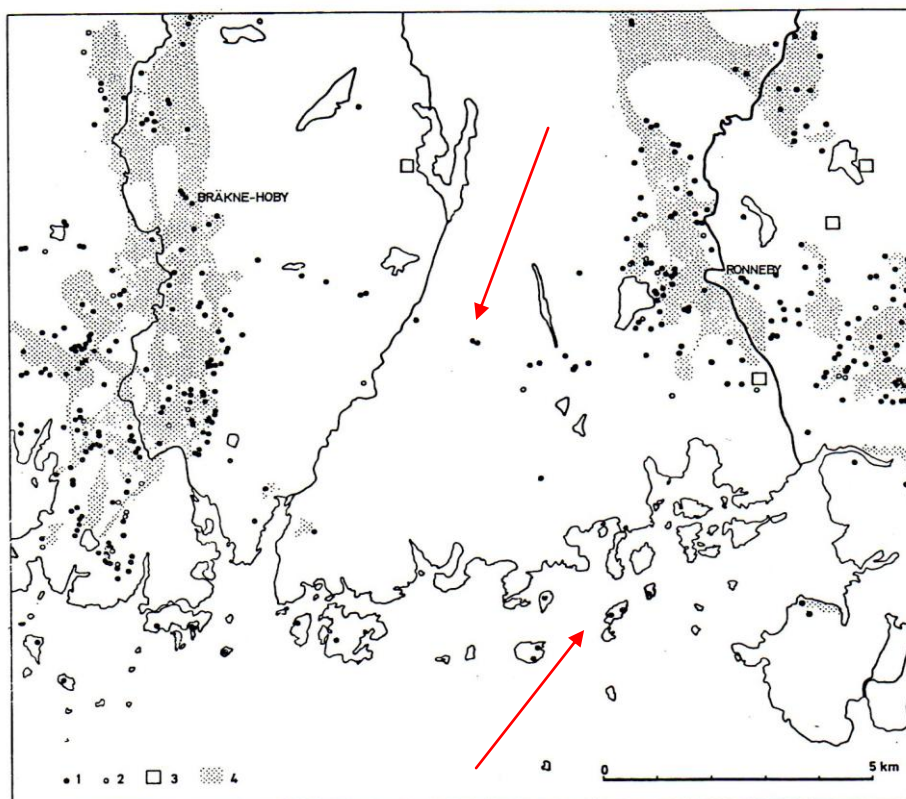

Fig. 29. Ur Björkquist & Persson 1979

I dalarna på ömse sidor om Vierydsplatån utbreder sig den forntida bygden kring centralorterna Bräkne-Hoby och Ronneby. På ovanstående karta har alla kända fornminnesplatser från brons- och järnålder markerats. Varje tecken avser en fornminnesplats, ofta omfattande flera anläggningar. Fornborgarna, som ligger utanför den egentliga bygden, har särskild markering. Den förhistoriska vägen över högterrängen framträder genom ett pärlband av fornlämningar. Genom rösen och stensättningar på skärgårdens öar skymtar en annan transportväg — segelleden efter kusten.

Teckenförklaring: 1. Fornminnesplats. — 2. Osäkert fornminne. — 3. Fornborg. — 4. Åker och äng under den förhistoriska tidens senare del. — Kartan uppräntad efter Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering av författarna 1972.

För människorna vid Johannishusåsen var kommunikationsvägarna givna. Den gamla häradsvägen utmed åsen har varit en viktig länk mellan kustland och inland, och mellan äldre tiders bebodda områden. Den bör ha haft delvis samma sträckning under förhistorisk tid (Henriksson, Rapport 2006:8). Alldeles intill platsen för Björketorpstenen, vid Leråkra Topp, ansluter åsvägen till den gamla kustlandsvägen mot i ena riktningen Ronneby och Listerlandet, och i den andra mot Augerum (vars bygd Lihammer definierar som ett kommunikativt knutpunktsområde, Lihammer 2007:104) och östersjökusten. Nere vid kusten låg åtminstone två hamnplatser, vid Nötnabben och vid Hjortahammar, förmodligen av stor

betydelse för bygden. Därifrån gick segelleden genom skärgården med dess skyddade hamnplatser, upp genom Kalmarsund mot Öland, Gotland, Mälaronrådet och eventuellt vidare österut mot Baltikum (Arne 1925:45; Persson 2014:9ff).

Hur såg kommunikationsmöjligheterna då ut för Listerborna på 600-talet? Enligt von Friesen hade Lister ett utmärkt utgångsläge för att dominera trafiken från Smålands huvudbygd Varend, och syftar då på Mörrumsån som den viktigaste transportleden. Han utgår då också ifrån att Vesansundet är öppet och att man ifrån dess stränder har kontroll över den förbipasserande segeltrafiken i nord-sydlig riktning (v. Friesen 1916:3). En liknande tanke har Hallberg, som menar att Sölvesborgs gamla borg måste ha haft en äldre föregångare som övervakat segelleden mellan Sölveviken och Norje sund. Han föreslår dessutom på språkliga grunder att det skyddade läget innanför Norje sund kan ha erbjudit en hamnplats för ledungsskepp under vendel- och vikingatid (Hallberg 1990:18, 100).

Mörrumsåns farbarhet har betvivlats (se ovan) och även Vesansundets. Von Friesen menar dock att det varit segelbart från Sölvesborgs vik till utloppet vid Norje åtminstone fram till 1700-talet. Detta bygger han dels på ett sjökort från 1748, dels på en muntlig berättelse med detaljerad beskrivning (v. Friesen 1916:2). Arkeolog Marit Anglert menar att man kunnat segla från Sölvesborgsviken till Norje fram till 1300-talets mitt, medan Sven Benson sätter gränsen vid Kristi födelse men kan tänka sig att grundgående roddbåtar, inga större farkoster, möjligen kunnat passera mot Sölveviken under vikingatid (Benson 1996:26f).

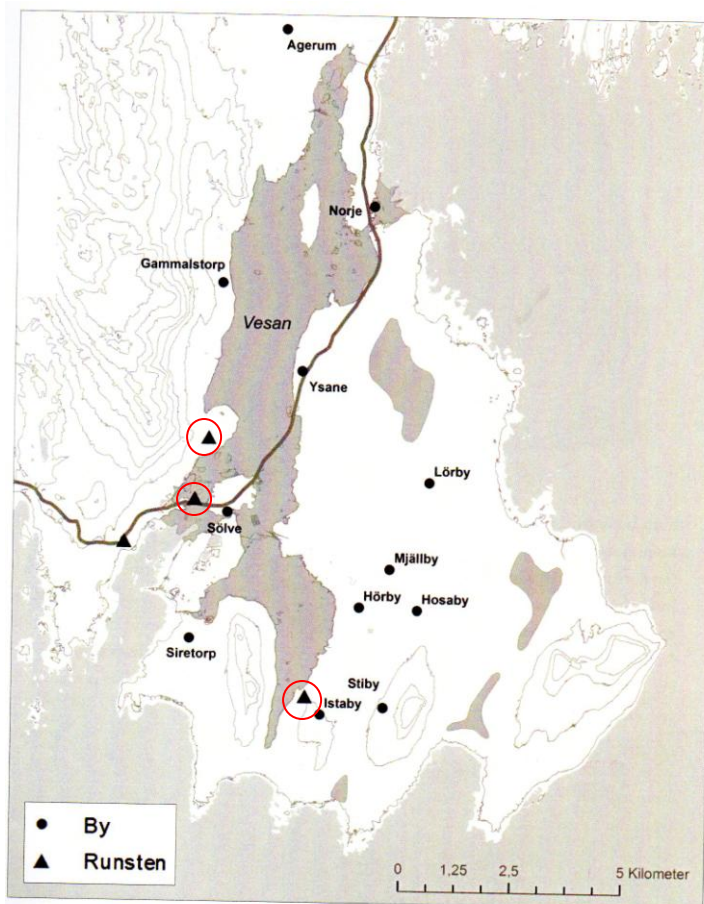

Fig. 30. Vesan och Listerlandet ca år 1000. De tre aktuella runstenarna är inringade med rött. Områden som ligger under 3 m ö h är rasttrade. Ur Björk m.fl. 2011

På 1800-talet då sjön slutligen dikades ut stod området vid Norje ibland under vatten (Hallberg 1990:12), och än idag pumpas stora mängder vatten från Vesankanalen ut i Östersjön, eftersom området ligger under havsytanivå (<http://www.solvesborg.se/9100>). Vattennivåerna har dock varierat betydligt under århundradena och sänkan har skiftat mellan sjö, havsvik, lagun och våtmark flera gånger. Provtagningar av Vesansänkans botten under 2011 års arkeologiska utgrävningar för nya E22:an har gjorts för att klarlägga sjöns utveckling, men tycks ännu inte vara färdigställda (http://www.blekingemuseum.se/05_02z5_e22.asp#).

Har sundet varit segelbart hela vägen, är det tydligt att färdleden utgjort ett tryggare och säkrare alternativ än omvägen runt Listerlandet. Flera uppgifter tyder på att sänkan utnyttjats som skyddad farled vintertid (Milton 1994:183). Även landvägen, som fortfarande är den gamla kustvägen, har här rundat Ryssberget och gått via de förhistoriska orterna Sölve, Ysane och Norje och förbundit dem med Bromöllaområdet och Vä i väst via vadstället i Valje och skärgården i öst med fortsättning mot östersjökusten.

Fig 31. Vesans avloppså vid Norje (Orlundsån, Norjesund). Foto: Antonia Hellstam 2014

7. Diskussion, analys och resultat

Jag vill återknyta här till mina fyra frågeställningar och besvara dem en och en med avslutande sammanfattning av hur de olika valda vetenskapsområdena kunnat bidra till en klarare bild av runstenarnas sociala kontext

- **Vilka indikationer finns i runinskrifterna på ett socialt hierarkiskt system? Andra sociala relationer?**

De 'lycoforiska' personnamnen *HeruwulfR*, *HariwulfR* och *HapuwulfR* som förekommer på tre av de blekingska runstenarna med urnordisk inskrift, tyder på en miljö med krigisk ideologi. Förlederna är ord som associerar till vapen och strid, medan kombinationen med efterledet 'varg' följer forngermansk aristokratisk sed att kombinera krigarassociationer med namn på vilda eller aggressiva djur. Just vargens koppling till krig och död har urgamla indoeuropeiska rötter i dikt och myt, och kan även ses i bildkonsten.

De s.k. ditematiska personnamnen, sammansatta av två led, tyder dessutom på en önskan att demonstrera sitt släktskap genom ett gemensamt efterled, samt ytterligare förstärka gemenskapen med allittererande förled. Även detta en forngermansk företeelse inom aristokratiska ätter, som kan ha haft sin förebild inom diktkonsten, i synnerhet hjältediktningen. Namnen tillhör således en germansk krigararistokrati, och med tanke på inskrifternas språk, en nordgermansk sådan.

Är dessa tre krigare alltså släkt? Ett av de inristade namnen, *Hæruwulafir*, är ett patronymikon, dvs. det betyder *Hæruwulfs son/ättling*, med syftning på *HaðuwulfR*, vilket måste innebära släktskap. Att den tredje namnbäraren, *HariwulfR*, är den som har begravts och till vars minne stenen (Istabysten) har rests, tyder rimligen på att denne också är släkt, kanske också son till *Hæruwulf* eller möjligen hans sonson. Men andra möjligheter kan anas. Kan *HariwulfR* och *HaðuwulfR* vara 'vapenbröder' i ett 'Männerbund' av den typ som Sundquist & Hultgård beskriver (3.2.2-3, sid 20-22)? Om så är fallet, lär det ha varit i det förflutna, eftersom *Haðuwulf* vid begravningstillfället bör ha varit en mäktig man som kunnat resa en andra runsten, ja kanske han t.o.m. redan hade rest alla tre runstenarna. Då var han antagligen både för gammal och för välbärgad för att vara med i ett 'ungdomsband' och ägna sig åt initieringsriter.

Att *HaðuwulfR* besitter makt är tveklöst, det är uppenbarligen han som står bakom ristningarna på både Istabysten och Gummarpsstenen samt Stentofstenen tillsammans med *HariwulfR* (vars namn kommer som nummer två). Att kunna ställa till med ett så stort blot som Stentofstenen skildrar och med det åstadkomma 'gott år' är enligt forngermansk (och keltisk? min kommentar) tradition en kungs eller hövdings 'gudomliga gåva' (v. Friesen 1916:48). Han har dessutom förmågan att utöva trolldom eller magi med hjälp av runor i form av galdrar och trollrunor på två av stenarna för att dels hålla inkräktare på avstånd och skydda sitt folk, sitt 'land' eller sin offerplats (baksidan av Stentofstenen), dels att besvärja fram välstånd (Gummarpsstenen). Även djuroffret är fyllt med magi och symbolik. Antalet 9

återkommer ofta som magisk siffra i den nordiska mytologin, i den poetiska Eddan och framförallt i Adam av Bremens berättelse om Uppsalablotet, som genomfördes vart 9:e år och då 9 manliga individer av varje djurslag och människor offrades åt gudarna (Andrén 2006:33ff). Liknande blot ägde även rum i Lejre på Själland vart 9:e år (Santesson 1989:221). I denna magi kan man ana en sorts pakt med gudarna, något som bara en hövding var värdig.

Den person som ristat in galdern på Björketorpstenen hade troligen samma typ av makt, även om han inte är namngiven. Uppenbarligen har han varit bärare av samma galdertredition, då formuleringen är nästan identisk med Stentofstenens. Han (eller hon?) har dessutom troligen använt sig av ett redan befintligt äldre stenmonument, av skålgroparna att döma (se 3.1, sid. 15) och därigenom betonat en kontinuitet i jordegendomen och markrätten - eller ett maktövertagande? Att den längre inskriften är vänd åt söder och mot havet/kustlandsvägen kan tyda på en önskan att beskydda bakomliggande bygd, dvs. den kring Johannishusåsen.

Runologi, filologi och personnamnsforskning samt djursymbolik i både litteratur och bildkonst har tillsammans förstärkt bilden av en nordgermansk krigareelit, beroende av sitt jordbruk och sin ättesamhörighet, som genom ritualer, diktkonst och besvärjelser önskar hävda sin rätt till marken och till kommunikationen med gudarna samt visa sin respekt för äldre generationer. Då Björketorpstenens inskrift inte bär något personnamn är det osäkert om det rör sig om en krigareelit, utan möjligen enbart en mäktig jordbrukande storman/stormannasläkt. För Listerstenarnas del finns det dessutom olika filologiska slutsatser. Man skulle kunna inläsa ett slags ungdomligt krigarbrödraskap i personnamnens tolkningar och likheter i stället för släktband, men då blir kopplingen till god skörd och till en äldre generation svårtolkad.

- **Vilka indikationer på en bygd med en styrande elit finns idag i det omgivande landskapet?**

Runstenarna i sig själva och deras placering i landskapet är ett uttryck för makt (Persson 2014:15). De har alla placerats på väl synliga ställen, i närheten av en väg eller vattenled, där människor som nalkades bygden skulle kunna se dem och förstå vem som hade makten där och underförstått hade rätt till den, oftast byggd på nedärvd tradition. För samtidens människor fungerade runstenar som minnesmärken över de bortgångna (Istabysten), som gränsmarkeringar eller som uttryck för social identitet och eventuell överhöghet (Hedeager 2011:51). I kombination med en förbannelseformel (Stentofstenen och Björketorpstenen), blir de en varning riktad mot inkräktare och plundrare. Man måste alltså tänka sig att alla stenarna ytterst var avsedda att skydda en boplats, en kultplats eller bygd med egna makthavare. Vilken är då boplatsen, kultplatsen, bygden när det gäller de blekingska runstenarna? Enligt Thomas Persson är det troligt att de vendeltida bosättningarna på Listerlandet representeras av de olika grupperingarna av ortnamn på *-by* (se 4.2.3, sid. 36), samt de nordligare Ysane, Norje och Sölve (Björk m. fl 2011:12ff). I så fall stod de tre Listerstenarna förmodligen på väl valda platser för att beskydda dem. Gummarpstenen

antas ha stått på en 'äng' på västra stranden av Vesan, och om denna var segelbar markerade stenen inloppet mot bebyggelsen högre upp, såsom Ysane (se 4.2.2, sid. 31) och Norje (se fig. 30). Stentofstenen stod, möjligen på en upphöjning, på motsatt sida vid Sölve, utmed den väst-östliga allfarvägen som ledde upp genom Ysane och Norje. Det 2003 funna folkvandnings-/vendeltida boplatsoområdet vid Sölvevägen (se 4.2.2, sid.30) ligger nära intill. Om runstenen och eventuellt de stenar som omgav den berättar om ett offer är det troligt att offerplatsen finns i närheten, kanske i det 'kärr' som omtalas i källorna (se 3.1, sid. 12). Att man 2012 i torvmarken nära Stentofsten fann en tillyxad träpåle och hästben kan tyda på en sådan. Visserligen var fynden från 1000-talet och hästbenet av sto, men en offerplats kan ha använts i flera hundra år (kontinuiteten är t.o.m. önskvärd) och inget säger att man inte kunde offra ett sto. Charlotte Fabech säger att offerplatser i sankmark, 'naturliga heliga platser', kring år 600 på hövdingars initiativ byts ut mot helig kultplats och hall, 'konstruerade platser', men samtidigt menar hon att heliga platser kunde vara av många olika slag (Fabech 2006:26ff). Viktigt är att dessa heliga platser kan ses från boplatserna och vice-versa, att de ingår i bygden, menar hon vidare (Fabech 2006:26ff). Om man förmodar att offerplatsen vid Sölve, med dess monument och bebyggelse representerar en tidigare period med kontinuitet bakåt (boplatsslämningar från stenålder och romersk järnålder), är det logiskt att tänka sig bebyggelsen kring Hörby som en fortsättning, med en 'konstruerad' kultplats i centrum. Kanske båda kultplatserna fungerade samtidigt, men på olika sätt?

Istabysten, som ju är ett gravmonument över en betydelsefull och mäktig person (se Stentofstenens inskrift, sid 12 och 17-18), har uppenbarligen stått på höjden som Istaby nu ligger på, 'ytterst' bland byarna, med utsikt över odlingsmark, mossar (med möjlig offermosse, se 4.2.2, sid 29 och fig. 18) och ett betydande gravfält med lång kontinuitet fram till just vendeltid. Stenen kanske låg helt nära de samtida gårdarna, men kanske också märkte ut bygdens yttersta sträckning, eventuellt synlig från den djupa sydöstra viken av Vesan (se fig. 19 och 30). I öster syntes Stiby backe med dess bronsåldershögar.

Fyndet av långhus och ett båthus från folkvandnings-/vendeltid vid Lussabacken, Ysane, alldeles intill Vesansänkan (se 4.2.2 sid. 31), tyder på att en elit med eventuell militär makt haft anledning att skydda sina skepp permanent, kanske vintertid. Kopplingen till Hallbergs förklaring av beteckningen 'nor' som 'skyddad hamnbassäng' och knuten till sveaväldet, är frestande (se 4.2.3, sid 37). Å andra sidan är det i Norge som man tidigare funnit gårdar med egna båthus, vilket eventuellt kan tyda på långväga kontakter västerut. Kommunikationsmöjligheterna för både en sjöfarande och landburen elit har varit mycket goda på Listerlandet, med kontroll över både segelled och allfarväg genom bygden till andra områden. Johannishusområdet är ett myller av fornlämningar som vittnar om bebyggelse, kultplatser och gravplatser med mycket lång kontinuitet. Här står Björketorpstenen tillsammans med de kvarstående stenarna från det ursprungliga monumentet som en slags väktare över 'infarten' till Johannisåsens bygd, alldeles vid den gamla

häradsvägen som leder till nuvarande Västra Vång. Boplatsen där och dess förmodade kultplats tyder på att en aristokrati med mycket långväga kontakter och tillgång till handel och hantverk har levat här under vendeltid och både före och efter. Fyndet av en unik guldgubbe är intressant och tillsammans med de små guldtackorna kan den innebära tillverkning på platsen. Läget har varit strategiskt för den som ville begagna sig av transportleder och även ha kontroll över dem. Eventuellt har man haft goda relationer till de mäktiga släkterna i Augerum, av keramiken att döma (se 4.2.2, sid.34).

Arkeologi, ortnamnsforskning och landskapsanalys har använts för att besvara den andra frågan. Stentofstenens förmodade ursprungsplats t.ex., sammanfaller dels med en tolkning av ortnamnet Sölve, dvs. av den sista stavelsens *vi* som 'helig plats' eller 'offerplats', dels med fyndet av hästben och träpåle i närliggande mosse. Även läget i landskapet, nära våtmark samt vid en genomfartsled, både på land och eventuellt till sjöss, betonar dess funktion som maktmarkör på religiösa grunder. Boplatsen som påträffats i närheten låg säkerligen direkt under dess beskydd. Ortnamnsforskningen har varit betydelsefull för att se bebyggelsemönstret i landskapet på Lister och resultatet ger en rimlig tolkning av de tre runstenarnas placering som en typ av gränsmarkörer kring en bygd. Båthusets placering i landskapet sammanfaller med denna bygd och med den närbelägna vattenleden. När det gäller Johannishusområdet och grannbygderna, pekar både de arkeologiska fynden tillsammans med de fasta fornlämningarna, ortnamnen och landskapsbilderna på att det här levde människor under mycket lång tid, som inom sina lokala 'fickor' i landskapet kunnat skaffa sig både rikedom och makt.

- **Är det möjligt att rekonstruera 600-talets landskapsbild i området och vad kommer vi i så fall fram till?**

Till viss del går landskapet att rekonstruera. Listerlandet var redan under folkvandnings- och vendeltid en lättillgänglig och flack jordbruksbygd där boplatser och åkrar åtskiljdes av våtmarker, mossar och sjöar samt några få höjdparter. Omgivet av vatten och med många hamnplatser var det lämpligt för sjöfart. En viss osäkerhet råder i hur pass hög vattennivån i Vesansänkan var under vendeltid och huruvida Listerlandet var en ö eller om det var en halvö med våtmarker som förband det med fastlandet. I det förra fallet, fanns ett skyddat sund där sjötrafiken kunde passera i lugna vatten, men också bli övervakad. I det andra fallet fanns två naturligt skyddade hamnar med i bägge fallen närhet till både Skåne och östra Blekinge. I nordväst låg Ryssbergets och dess skogar, men längs kustlandvägen västerut rundade man berget och kunde nå Bromöllaområdet med sin järnhantering. Norrut gick vägen mot Mörrumsåns mynning och fortsatte österut mot fler av Blekinges åmynningar och tvärgående farleder. I centrum av ön/halvön låg boplatserna kring kultplatsen samlade (Hörby, Mjällby och Hosaby), medan ett boplatsområde sedan gammalt låg i söder (Istaby, Mörby, Stiby) i närheten av ett gravfält och en kulle med bronsåldershögar i öster. Norr om centralbebyggelsen låg ett höjdparti med ett äldre gravfält (Lörby). Längs genomfartsleden låg minst tre gravfält, ett vid ett höjdparti mitt i Vesansänkan med en möjlig offerplats intill (Stentofsten, Sölve), ett intill gårdarna vid båtplatsen

(Ysane, Lussabacken), och ett vid Norjesund. Viss bebyggelse fanns kring dessa platser, mer eller mindre vid olika tider, och kring den fanns små uppodlade åkrar på de torrare markerna. Längst åt öster reste sig det skogklädda Listershuvud med stensättningar och hållristningar från långt tidigare generationer.

De många bortodlade fornlämningarna från i synnerhet järnåldern kanske skulle ge en annorlunda bild av framförallt gravplatsernas fördelning, men troligen har järnålderns bebyggelse ungefärligen koncentrerats till dagens *-by-byar*, liksom de tre orterna längs med kustlandsvägen.

Johannishusåsen sträckte sig rakt igenom en lång och mångtusenårig nekropol omgiven av mossar, betesmarker och mindre odlingsenheter. Den var en del av ett vägnät längs åsar och ådalar upp mot skogsbygden och Möre, där myrmalm och järnproduktion fanns. Strax söderut förbands åsvägen med kustlandsvägen som band samman de nord-sydgående lederna och i åsens förlängning fanns vägen ut mot havet och hamnarna. Kusten utanför var en gammal segelled och dess öar erbjöd skydd och ankarplatser. Vid Västra Vångs boplats fanns den gamla heliga kullen med bronsåldersröset och här utövades troligen fortfarande kulten, med utsikt mot gravkullen en bit längre ned längs åsen (Kasakulle). Våtmarksområdet norr om kullen kan även den ha brukats i något rituellt syfte, med tanke på namnet (Wi-å kern). Via kustlandsvägen eller möjligen högre upp från åsvägen kunde man nå t.ex. Augerumsbygden och andra bygder av samma ålder, t.ex. vid Fridlevstad.

För att försöka rekonstruera landskapsbilden är det främst naturgeografi och bebyggelsehistoriska analyser som har samverkat, och i vissa fall även ortnamn eller naturbeteckningar. Arkeologin har bidragit med gravmonumentens placering i landskapet och deras samverkan med bebyggelsen i övrigt. Spår efter förhistoriska vägar och fynd av myrmalm och torvlager är också exempel på vad arkeologin tillfört bilden av Blekinges förhistoriska landskap. Problemet har varit Vesansänkan och dess ovissa vattennivå, som gör det svårt att bedöma landskapsbilden i västra Listerlandet och därmed t.ex. den fulla betydelsen av de två (eller tre?) runstenarnas placering. Även kustlandsvägen sträckning över sänkan tycks behöva en närmre analys. Här det varit olika åsikter hos både arkeologer och ortnamnsforskare.

- **Går det att spåra ett kommunicerande nätverk mellan människorna på Listerlandet och Listerbyområdet, sinsemellan och med närliggande områden under 600-talet?**

Likheterna i förbannelseformlerna på Stentofstenen och Björketorpstenen talar för en förmedlad tradition och en önskan om att upprätthålla den. Oavsett om det är samma släkt som ristat dem, om det är en tradition bland en vidare befolkning eller om en runristare i Listerbyområdet fått sin inspiration vid Sölve (jag föreställer mig att Björketorpstenen är den yngsta med utgångspunkt ifrån runformerna, men det är inte nödvändigtvis så, se Nielsen 1970:35), så vittnar de om att kontakter har funnits mellan Listerlandet och Listerby/Johannishusområdet. Kommunikationer har varit möjliga enklast till sjöss men även via kustlandsvägen, om än betydligt svårare och

långsammare. Det lär ha varit besvärligt att ta sig fram över Vierydsplatån (se 4.2.4, sid 40), genom skogar, höjder och mossar som utgjorde barriärer mellan bygderna, men uppenbarligen hade det redan gjorts i generationer just längs med denna led. Det måste dock ha varit en resa som man gärna undvek, i synnerhet för transporter (Stenholm 2006:57) och segelleden var säkert att föredra.

På Listerlandet fanns det många hamnplatser att utgå ifrån, och i synnerhet i Sölvesborgsviken/Vesansundet var skeppen väl skyddade och kunde troligen ta sig ut genom Norjesundet på sin väg österut under denna tid. Genom östra Blekinges skärgård och med ankarplatser i Hallarumsviken kunde sedan färden upp längs östersjökusten företas, mot Öland och kanske mot Uppsala? Båthuset vid Ysane väcker frågor: har man haft samröre med de vendeltida kungarna i Uppsala och en eventuell flotta? G Hafström har i en avhandling från 1949 fört ledungs- eller sjökrigsorganisationens ursprung tillbaka till vendeltiden (Stenholm 1986:72), vilket blir intressant i sammanhanget (ledungen innebar att befolkningen var skyldig att bidra med skepp och utrustning till stormannens eller kungens flotta). Eller ska man hellre rikta intresset åt väster, åt brittiska öarna och Norgekusten? Då blir resan lång. Det är troligt att man hade ärenden lite närmre västerut, nämligen i Bromöllaområdet och med dess järnproduktion. Den för järntillverkningen nödvändiga skogen fanns ju inte kvar på Listerlandet, utan då måste man söka sig till Ryssbergets skogar eller längre in mot Skåne. Landvägen borde man kunnat nå Vä eller ända till Uppåkra, och sjövägen runt Skånekusten och till Danmark. Har segelleden genom Vesansundet tidvis inte varit farbar (i synnerhet det södra sundet lär ha varit trångt och igenvuxet senare under medeltiden, enligt Benson 1996:27, se karta, fig. 22), har i alla fall både Sölvesborgsviken och Vesansjön innanför Norjesundet kunnat erbjuda skyddade hamnar. Placeringen av den gamla medeltida borgen på Vesans västra strand måste ha varit synnerligen strategisk som gränsövervakning och den hade säkert en föregångare. Då var det ju lämpligt att även ha en mindre flotta som förstärkning. Frågan är dock hur man löste problemet med en huvudväg som gick tvärs över antingen en våtmark eller ett sund vid Sölve? Har det funnits en bro? Eller har man kunnat gå torrskodd på högre mark hela vägen? I det senare fallet har det inte varit möjligt att segla igenom Vesansänkan. Kan man tänka sig att båthuset vid Ysane hyste båtar som sommartid förde människor över sundet till andra sidan? Liksom båtarna vid sjöarna och jockarna längs Norrlands vandringsleder för vandrarna över vattnen?

Av de arkeologiska fynden att döma, tycks människorna vid Listerby och Johannisås ha haft sedan länge etablerade handelskontakter, dels med närliggande bygder i östra Blekinge, dels med andra folkvandring- och vendeltida centralplatser i olika väderstreck (Öland, Bornholm, Vä, Uppåkra) kanske även med mer avlägsna områden. De få men väl etablerade landvägarna var livsviktiga för de lokala och regionala kontakterna, medan sjövägen var lämpligare för transport och längre färder. Segelleden genom östra skärgården kan möjligen även ha underlättats redan under vendeltid av ett vårdkasesystem för orientering, bevakning och signalering.

De fyra ristade stenarna är i sig en form av kommunikation med omvärlden. De berättar för alla som närmar sig från en annan trakt att här finns en makthavare som slår vakt om sin genom flera släktled hävdvunna bygd. Man kan tänka sig att de alla (även Istabysten med sin minnestext) fungerar som ett slags gränsmarkörer för en lokal bygd och att de, liksom en del av gravmonumenten före dem därför placerats längs farleder där de tydligt ska ses av alla.

För att besvara den sista frågan har det varit nödvändigt att först besvara de andra, och då i synnerhet beträffande landskapsbilden, men alla vetenskapsområdena har på så sätt samverkat. Men svaret är inte fullständigt. Det finns inget utöver själva likheten hos formuleringen av förbannelseformeln på Björketorpstenen, inskriftens ålder och form, som knyter den till Listerstenarna. Möjligheter till direkt kommunikation har funnits, men det betyder inte att den verkligen ägt rum, eller att samma släkt ligger bakom stenarna i de två olika bygderna. Förmedlingen av traditioner inom runristning och dess formuleringar kan ha skett på annat sätt. Vissa ovissheter beträffande den förmodade segelleden genom Vesansänkan har heller inte lösts.

Ett väsentligt resultat av min analys är att den visar att det måste ha funnits en härskande elit på Listerlandet, att denna haft en krigarideologi och även haft tillgång till skepp. Till sjöss, eller möjligen landvägen har dessa kunnat kommunicera med sin omgivande bygd och förmodligen med mer avlägsna trakter. Bygden som Björketorpstenen beskyddade behärskades även den av en mäktig elit, men ingenting tyder direkt på en krigarideologi. Däremot har man i denna bygd haft långväga kontakter och handelsutbyte och det är troligt att man har haft relationer av något slag med andra mäktiga släkter i grannbygderna.

8. Reflektioner

Trots att ingenting framkommit som tyder på att Björketorpstenen ska ha rests av en släkting/ättling till 'wulfingarna' på Lister, är det intressant att konstatera att Istabygravfältet övergetts någon gång under vendeltiden. Om detta reflekterar att den härskande ätten lämnat bygden, eventuellt p.g.a. en allmän regression, är det inte omöjligt att den flyttat österut, till en rikare eller på annat sätt åtråvärd bygd. I så fall kunde det förklara att man valt att rista sina runor på ett äldre monument, för att 'beslagta' det och bygden på ett demonstrativt sätt.

I motsatt tidsriktning har jag funderat över Listerättens ursprung och i samband med besvarandet av frågeställningarna lade jag märke till att 'Norge' återkom tre gånger. När det gällde namnet *Lister* fanns det en motsvarighet i södra Norge, också en udde, och själva runristningarna, de urnordiska på resta stenar, finns utöver dessa fyra bara i Norge. Dessutom är båthus av det slaget man funnit vid Ysane, framförallt kända från Norge. I en 'thick description' är naturligtvis detta av intresse.

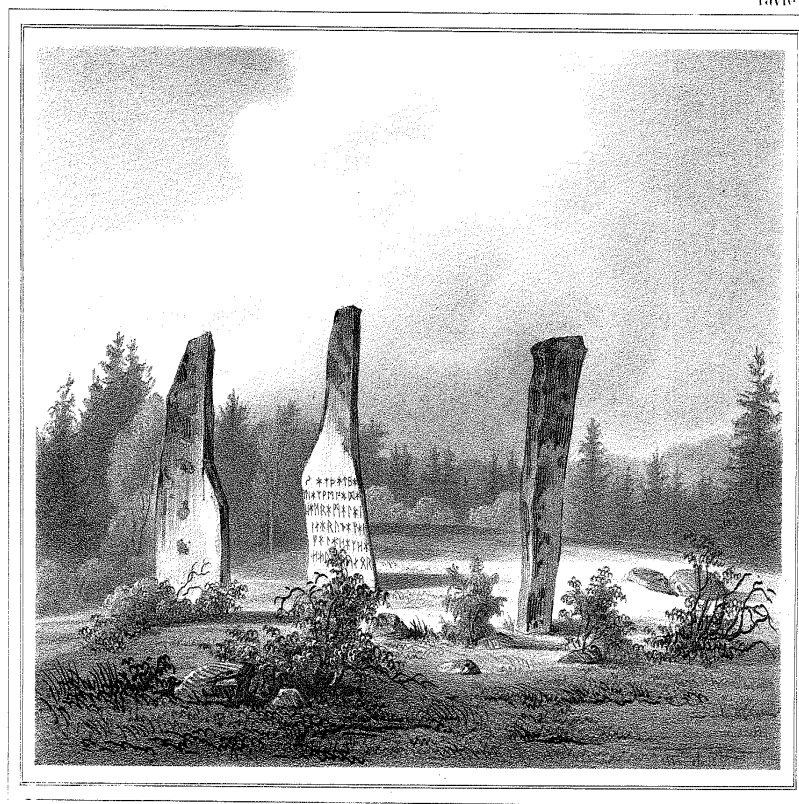
Ännu en fundering har jag haft kring det faktum att den fjärde runraden på Stentofstenen ännu inte har uttolkats eftersom den är skadad (se 3.2.1, sid 17). Man får inte veta vad *HariwulfR* 'gav'. Den kunskapen kanske skulle kunna ytterligare belysa vad för slags social

kontext 'wulfingarna' hörde till. En artikel i fackförbundet DIK's medlemstidning (Ping nr 7, 2014), *Ny teknik räddar gravars hemlighet*, beskrev hur man genom ny teknologi, RTI, dvs. Reflectance Transformation Imaging, kan återskapa information från svaga och otydliga rester av t.ex. hållristningar, gravtexter och runinskrifter till en billig kostnad. Vore det inte en fantastisk möjlighet? Har *HariwulfR* gett rikedom eller stridskraft (se 3.2.1, s. 18)?

Kvarstår gör också frågan: var *HariwulfR* bror eller stridskamrat till *Hathuwulf*?

Slutligen vill jag återkoppla till min inledning och instämna med Anna Lihammer som sagt att det inte finns bara *ett* landskap, utan många, att det är en kulturell konstruktion (Lihammer 2009:161). Det är människans samspel med naturen som skapar landskapet, hennes utnyttjande och uppfattning av det. Hon konstruerar själv sitt sociala sammanhang och den bild som hon vill att andra ska se. Det är alltså inte en lätt sak att rekonstruera en social identitet efter 1 500 år!

Tablo X.

Ved Björketorp, Listerby Soðn.

Fig. 32. Björketorpstenarna på 1800-talet. Ur Worsaae 1846

9. Sammanfattning

Fyra runstenar från 600-talet i Blekinge, Stentofstenen, Gummarpstenen och Istabysten på Listerlandet, och Björketorpstenen vid Johannishusåsen, har med sina inskrifter med den äldre runraden på urnordiska väckt stort intresse. Inskrifternas tre personnamn, *HeruwulfR*, *HariwulfR* och *HaðuwulfR* har förmodats tillhöra en mäktig släkt som från Listerlandet kan ha vidgat sina domäner till mellersta Blekinge, vid Johannishus. Uppsatsen syftar till att utreda vilka tecken som tyder på en sådan släkt, i själva inskrifterna och i det omgivande landskapet, samt att utforska hur landskapet och kommunikationsmöjligheterna mellan de två områdena och med omgivningarna kan ha sett ut vid runstenarnas tillkomst. Med andra ord är det en bild av runstenarnas sociala kontext som eftersträvas. Metoden har varit att med hjälp av runologi, filologi, personnamnsforskning, ortnamnsforskning och landskapsanalys bygga upp en 'thick description' som tillsammans ska ge mer kunskap för en tolkning. Resultatet blev att man kan konstatera att en elit med krigarideologi och rituella seder verkligen har haft makten på större delen av Listerlandet, att det vid Listerby också funnits en mäktig person eller släkt som haft långväga kontakter med handel och hantverk men att ingenting tyder på att dessa varit släkt med varandra. Däremot har en viss rekonstruktion av landskapsbilden visat att det funnits goda möjligheter till kommunikation mellan områdena och även ut från dessa, till sjöss via en segelled och på land via en flertusenårig kustlandsväg samt ett vägnät inåt landet, varför möjligheten finns att Björketorpstens förbannelseformel, som är nästan identisk med den på Stentofstenen, på något sätt har förmedlats från den ena platsen till den andra. De tre allitererande personnamnen på Listerstenarna kan även kopplas till ett slags brödraskap av yngre män som under en period initieras i krigskonsten för att senare kunna upptas i en jordägande gemenskap. Fynd av ett båthus vid sjön Vesans strand kan tyda på att man haft tillgång till en mindre flotta.

Källförteckning

Alvesson, Mats, och Sköldbberg, Kaj, 2009. *Reflexive Methodology. New Vistas for Qualitative Research*.

Andersson, Thorsten, 1998. Germanskt personnamnsskick i indoeuropeiskt perspektiv. *Personnamn och social identitet. Handlingar från ett Natur och Kultur-symposium i Sigtuna 19-22 september 1996*. Red. T. Andersson, E. Brylla och A. Jacobson-Widding. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien

Andrén, Anders, 2006. A world of stone. Warrior culture, hybridity, and Old Norse cosmology. Andrén, Anders, Jennbert, Kristina, & Raudvere, Catharina (red.) 2006. *Old Norse religion in long-term perspectives. Origins, changes, and interactions*. Vägar till Midgård 8. Lund

Anglert, Mats, 1995. *Kyrkor och herravälde*. Lund 1995.

Arne, Ture Johnson, 1925. Blekinge fornminnen, *STF's årsskrift 1925*, s.41-45

Benson, Sven, 1996. Namn och bebyggelse på Listerlandet. *Namn och bygd 84*, s.23-41.

Björk, Tony, 2009. Vems var järnet? Om järn och makt i skånsk järnålder. *Järnets roll*, Bertil Helgesson (red). Regionmuseet Kristianstad, Landsantikvarien i Skåne 2009.

Björk, Tony, Persson, Thomas och Wilhelmson, Helene, 2011. *Istabygravfältet*. Blekinge museum, Karlskrona

Björkquist, Karl-Axel, och Persson, Thomas 1977. *Gambal landz wäg Kongs Ljyden kallad - om en antikvarisk resa "dryg rast lång"*. Karlskrona

Björkquist, Karl-Axel & Persson, Thomas, 1979. *Stenarna där barn jag lekt: en studie i blekingsk bebyggelsehistoria under brons- och järnålder*

Borna, Hélène, 1984. *Fornborgarna i Blekinge*. Seminarieuppsats i arkeologi, särskilt nordeuropeisk, Lund

Brate, Erik, 1922. *Sveriges Runinskrifter*. Natur och kultur, Stockholm

Eriksson, Dan, 2012. *Guldorn från Listers historia*. Kristianstad.

Fabech, Charlotte, 1993. Skåne - et kulturelt og geografiskt graenseland i aeldre jernalder og i nutiden, *TOR*, vol. 25

Fabech, Charlotte 2006. Centrality in Old Norse mental landscapes. A dialogue between arranged and natural places? Andrén, Anders, Jennbert, Kristina, & Raudvere, Catharina (red.) 2006. *Old Norse religion in long-term perspectives. Origins, changes, and interactions*. Vägar till Midgård 8. Lund

von Friesen, Otto, 1916. *Lister- och Listerby-stenarna*. Uppsala universitets årsskrift 1916, Uppsala

- Gren-Eklund, Gunilla, 1996. Kast och religion i indiska namnskickstraditioner. *Personnamn och social identitet. Handlingar från ett Natur och Kultur-symposium i Sigtuna 19-22 september 1996*. Red. T. Andersson, E. Brylla och A. Jacobson-Widding. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien
- Gräslund, Anne-Sofie, 2006. Wolves, serpents and birds. Their symbolic meaning in Old Norse belief. Andrén, Anders, Jennbert, Kristina, & Raudvere, Catharina (red.) 2006. *Old Norse religion in long-term perspectives. Origins, changes, and interactions*. Väger till Midgård 8. Lund
- Hallberg, Göran, 1990. *Ortnamn i Blekinge*. Borås
- Hedeager, Lotte, 2011. *Iron-Age Myth and materiality: an archaeology of Scandinavia AD 400-1000*. London, Routledge
- Hellquist, Elof, 1980. *Svensk Etymologisk ordbok*. Tredje upplagan. Lund.
- Henriksson, Mikael och Nilsson, Björn, 2013. Åter till Västra Vång – korta reflektioner kring nya järnåldersfynd i Västra Vång, mellersta Blekinge, och deras potentiella framtid. *Tidskriften Ale* nr 4, 2013.
- Henriksson, Mikael, 2014a. Vång som historisk by med en förhistoria. *Skatterna från Vång*. Utställningskatalog, Blekinge museum, 2014.
- Henriksson, Mikael, 2014b. Ädla metaller och en helgad plats - perspektiv på "arkeologiska skatter". *Skatterna från Vång*. Utställningskatalog, Blekinge museum, 2014.
- Hoad, T. F., 1996. *The Oxford Concise Dictionary of English Etymology*. Oxford University Press, Oxford, New York.
- Jacobsen, Lis, och Moltke, Erik. 1941-42. *Danmarks Runeindskrifter*, 3 vols. København 1941-42.
- Jennbert, Kristina 2006. The heroized dead. Andrén, Anders, Jennbert, Kristina, & Raudvere, Catharina (red.) 2006. *Old Norse religion in long-term perspectives*. Väger till Midgård 8. Lund.
- Jennbert, Kristina 2011. *Animals and Humans. Recurrent symbiosis on archaeology and Old Norse religion*. Nordic Academic Press, Lund
- Lihammer, Anna, 2005. *Det centrala landskapet - elitära miljöer i östra Blekinge under vikingatiden och den tidiga medeltiden*. Pdf-fil U8_05
- Lihammer, Anna, 2007. *Bortom riksbildningen. Människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien*. Lund Studies in Historical Archaeology 7. Lund
- Lihammer, Anna, 2008. Östra Blekinge mellan vikingatid och tidig medeltid. *Gränsland, Blekingeboken 2008*. Blekinge hembygdsförbunds årsbok. Lund

- Lihammer, Anna, 2009. Bortom den stora berättelsen. Historisk landskapsarkeologi. *Triangulering*, Mats Mogren, Mats Roslund, Barbro Sundnér & Jes Winberg. Lund Studies in Historical Archaeology 11. Lund
- Lindquist, Ivar, 1923. *Galdrar. De gamla germanska trollsångernas stil undersökt i samband med en svensk runinskrift från folkvandringstiden*. Göteborg
- Milton, Hans, 1994. *Listers och Sölvesborgs historia: den förhistoriska och den danska tiden*. Sölvesborgs kommun, Trelleborg
- Nationalencyklopedien*, 1995. Bokförlaget Bra Böcker AB, Höganäs
- Nerman, Birger, 1953. Arkeologisk datering av Lister- och Listerbystenarna. *Fornvännen* 48
- Nielsen, Karl, Martin, 1970. *Om dateringen af de senurnordiske runeindskrifter, synkopen og 16 tegns futharken*. Akademisk förlag 1970, Köpenhamn
- Nilsson, Björn, 2003. *Tingens och tankarnas landskap. Försök i naturumgängets arkeologi med exempel ur Blekinges och Smålands förflutna*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8° No. 44
- Ohlmarks, Åke, 1978. *100 svenska runinskrifter*. Bokförlaget Plus, Borås
- Ohlsson, Bertil, 1939. *Blekingeskusten mellan Mörrums- och Ronnebyån. Namnhistorisk undersökning*. Skrifter utgivna av Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning, 5. Lund.
- Pamp, Bengt, 1981. *Ortnamnen i Sverige*. Studentlitteratur, Lund.
- Persson, Thomas, 2014. Historia längs åsen. *Skatterna från Vång*. Utställningskatalog, Blekinge museum, 2014
- Peterson, Lena, 2004. *Lexikon över urnordiska personnamn*. Institutet för språk och folkminnen. Hämtad som PDF från <http://www.sofi.se/images/NA/pdf/urnord.pdf>.
- Pettersson, Gerd, 1999. *Finn and the Fíán. Reflections of Ancient Celtic Myth and Institutions in Early and Medieval Ireland*. Doktorsavhandling utgiven vid Institutionen för religionsvetenskap, Göteborgs universitet, Skrift Nr. 21
- Sahlström, Karl Esaias, 1942. Domarringarnas härkomst. *Fornvännen* 1942, nr 37, s. 115-136
- Santesson, Lillemor, 1989. En blekingisk blotinskrift. En nytolkning av inledningsraderna på Stentofstenen. *Fornvännen* 1989, nr 84
- Stenholm, Leifh, 1986. *Ränderna går aldrig ur - en bebyggelsehistorisk studie av Blekinges dansktid*. Lund
- Stenholm, Leifh, 2006. *Berättelsen om Blekinge - gränser i ett gränsland*. Vekerum förlag, Olofström

Sundquist, Olof och Hultgård, Anders, 2004. The Lycophoric names of the 6th to 7th Century Blekinge Rune Stones and the Problem of their Ideological Background. *Namenwelten: Orts- und Personennamen in historischer Sicht*, Astrid van Nahl, Lennart Elmevik, Stefan Brink. Walter de Gruyter, Berlin 2004.

Wessén, Elias, 1927. *Nordiska namnstudier*. Uppsala universitets årsskrift 1927, Uppsala

Widgren, Mats, 2011. Landscape Research in a World of Domesticated Landscapes: The Role of Values, theories and concepts. Stockholm University, Department of Human Geography. *Artikel i Quaternary International 251*, s. 117-124. Pdf-fil.

Worsaae, Jens Jacob Assmunsen, 1846. *Blekingske Mindesmærker fra Hedenhold*.

Ödman, Anders, 1983. Ett stadssamhälles uppkomst och fall, *Blekingeboken 1983*

Ödman, Anders, 2009. Introduktion till skånsk järnforskning och en tur i den nordskånska skogsbygden. *Järnets roll*, Bertil Helgesson (red). Regionmuseet Kristianstad, Landsantikvarien i Skåne 2009.

Öjerskog, Peter, 2008. Vägmuseum i Nätraby. Hembygdsrörelsen i Blekinge värnar, vårdar, visar, *Blekingeboken*, årgång 85. Årsbok för Blekinge hembygdsförbund och Blekinge museum. Karlskrona

Internetkällor

Blekinge museums hemsida, http://www.blekingemuseum.se/05_02z5_e22.asp (2014 -2015-01)

FMIS, Riksantikvarieämbetets Fornsök, <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html> (2014 -2015-01)

Sölvesborgs kommun, 2008. Planprogram för Sölve verksamhetsområde, <http://www.solvesborg.se/9100> (2015-01-14)

Wikimedia Commons, 2014. Bildmaterial

Övriga källor

Länsstyrelsen i Blekinge län, 2014. *Blekinge utflyktsguide*, broschyr.

BM, Blekinge museum, rapporter: Sölvesborg 2004:4, Johannishus 2006:8, Västra Vång 2008:24, Augerum 2011:6, Sölvesborg 2013:5

Fernebring, Lars, 1997. *Fredags: Ronneby hemligheter*. Samtal med antikvarie Thomas Persson, Blekinge museum. UR, Radio Blekinge, P4. Ljudfil

Henriksson, Mikael & Nilsson, Björn, 2015. *Tre år i Västra Vång - presentation av de senaste årens undersökningar*. Seminarium den 29 januari 2015 på Institutionen för Arkeologi och antikens historia.

Knudsen, Gun-Britt, 2014. Vård för vandrarhemmet Kura i Kurran i Norje. Muntliga samtal i augusti 2014.

Norjeturism 2014. Broschyrer från Ysane-Norje Hembygdsförening, Norje Hembygdsgård

Sölvesborgs museum 2014. Permanent utställning om Blekinges forntid.

UV, Arkeologiska uppdragsverksamheten, rapport 2012:168